

Nyilatkozat a szakdolgozat státuszáról (nyilvános, bizalmas)

Alulírott Szabó Csaba (Neptun kód H6MK04) a Magyarország gazdaságpolitikája az 1994 és 2002 közötti időszakban című szakdolgozatommal/zárodolgozatommal (továbbiakban mű) kapcsolatban az alábbiakról nyilatkozom:

- Kijelentem, hogy a mű BGE Dolgozattár repozitóriumába való feltöltésével más jogát nem sértem. Tudomással bírok arról, hogy az Egyetem a szerzői jogok meglétét nem ellenőrzi.
- Nyilatkozom, hogy a mű (a megfelelő rész aláhúzandó)
  - a bizalmas
  - a nyilvánosság számára hozzáférhető.
- Tudomásul veszem, hogy
  - szerzői jogsértés esetén az Egyetem az érintett dokumentum elérhetőségét a szerzői jogsértés tisztázása idejére átmenetileg korlátozza,
  - szerzői jogsértés esetén az érintett művet a Repozitórium adminisztrátora a Repozitóriumból haladéktalanul eltávolítja,
  - amennyiben a dolgozatomat a nyilvánosság számára hozzáférhetővé teszem, az egyetem a dolgozatomat az interneten a nyilvánosság számára hozzáférhetővé teszi. Hozzájárulásom – szerzői jogaim maradéktalan tiszteletben tartása mellett – nem kizárólagos és időtartamra nem korlátozott felhasználási engedély.

Kelt: Budapest, 2022.05.02.

Szabó Csaba

hallgató

s.k.

NYILATKOZAT

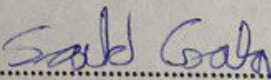
Alulírott **Szabó Csaba** büntetőjogi felelősségem tudatában nyilatkozom, hogy a szakdolgozatomban foglalt tények és adatok a valóságnak megfelelnek, és az abban leírtak a saját, önálló munkám eredményei.

A szakdolgozatban felhasznált adatokat a szerzői jogvédelem figyelembevételével alkalmaztam.

Ezen szakdolgozat semmilyen része nem került felhasználásra korábban oktatási intézmény más képzésén diplomaszerezés során.

Tudomásul veszem, hogy a szakdolgozatomat az intézmény plágiumellenőrzésnek veti alá.

Budapest, 2022 év május hónap 02 nap

.....

hallgató aláírása

SZAKDOLGOZAT

Szabó Csaba
2022.

BUDAPESTI GAZDASÁGI EGYETEM
KÜLKERESKEDELMI KAR
Nemzetközi Gazdálkodás Szak
levelező tagozat
Gazdaságdiplomácia specializáció

Magyarország gazdaságpolitikája az 1994 és 2002 közötti időszakban

Belső konzulens:

Dr.habil. Domonkos Endre Ferenc

Készítette:

Szabó Csaba

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	4
1.1 A hipotézis és a kutatás választott módszerei.....	4
2. Előzmények	5
2.1 A rendszerváltás.....	6
2.2 Elhibázott gazdaságpolitika	8
3. Horn-kormány – kialakuló válság	10
3.1 Bokros-csomag	12
3.2 A restriktív gazdaságpolitika hatásai.....	14
3.3 Monetáris megoldások az egyensúlytalanságra.....	16
4. A külföldi tőkebefektetések hatásai.....	17
4.1 Privatizáció	18
4.2 Reprivatizáció, kárpótlás.....	22
5. Új privatizációs törvény.....	23
5.1 Bankkonszolidáció.....	24
5.2 Budapest Bank privatizációja	24
5.3 Cukorgyárak privatizációja.....	25
5.4 Tejipar privatizációja	26
6. Agrárpolitika.....	27
7. Orbán-kormány.....	29
8. Megoldások a versenyképesség javítására.....	33
9. Összefoglalás	34

1. Bevezetés

Történelmi tapasztalatok alapján, bátran levonhatjuk azt a következtetést, hogy nemzetközi szinten csak olyan országok tudtak sikeressé válni gazdaságilag, ahol a külső és belső feltételek egyaránt kedvezőek voltak. Belső feltétel például a gazdasági és fejlesztési politika, amivel az ország a gazdaság stabilitását, fejlődését szeretné elérni, illetve az állampolgárai számára a jólétet kívánja biztosítani, növelni. Külső feltételekhez soroljuk a külföldi tőke beáramlását, és az innovációt. Ha az egyik feltétel nem adott, az ország gazdaságilag hosszútávon nem lesz sikeres. A mindenkori kormányoknak azonban módjuk van arra, hogy lehetőségeikhez mérten ezeket a feltételeket megteremtsék és elősegítsék.

Szaktervezőként Magyarországi gazdaságpolitikáját vizsgálom az 1994 és 2002 közötti időszakban. Kutatásom középpontjában a Horn- és az Orbán kormány gazdaságpolitikai intézkedéseinek vizsgálata áll. Választásom azért esett erre a témára, mert nemzetközi gazdasági szakos hallgatóként fontosnak tartom, hogy átfogó képet adhassak arról, hogy a gazdasági egyensúlytalanságok kezelésére milyen gazdaságpolitikai intézkedéseket kellett bevezetni. Magyarország szempontjából ez az időszak különösen meghatározó volt, ugyanis 4 évvel a rendszerváltás után az országnak súlyos gazdasági gondokkal kellett megküzdenie. Az akkor meghozott gazdaságpolitikai döntések a mai napig hatással bírnak az ország gazdaságára, illetve egyes intézkedéseket (pl.: Bokros-csomag) továbbra is heves viták övezik nemcsak politikai oldalról, hanem közgazdász szakmai körökből egyaránt.

1.1 A hipotézis és a kutatás választott módszerei

- 1. Hipotézisem szerint „*A Bokros-csomag megszorító intézkedéseinek hatására az ország gazdasági helyzete stabilizálódott.*” Azon a feltételezésen alapul, hogy bár az ország egyensúlyi helyzete valóban javult 1997-re, azonban ez csak felületi kezelés volt, hiszen az ország elavult gazdasági szerkezete nem alakult át érdemben, fajsúlyosabb változás a makroszerkezetben nem történt, viszont az életszínvonal és a fogyasztás is a rendszerváltás előtti időkre esett vissza.
- „*Az 1997-től tartó gazdasági fellendülés nem a Bokros-csomagnak volt köszönhető.*” Második hipotézisem a Jánossy-féle helyreállítási perióduson alapul. Jóllehet, a Bokros csomag bevezetése előtt 1994-ben az ország gazdaságában már beindultak a pozitív

folyamatok, de a megszorítások hatására megállt a GDP növekedés és megtört az exportdinamika.

- **„Az első Orbán-kormány gazdaságpolitikai intézkedéseinek hatására a magyar gazdaság felzárkózott a fejlettebb európai országokéhoz.”**

A világgazdaságban tapasztalható pozitív befektetői várakozások, valamint a válságból való kilábalás után az ország gazdasága a régióban nagyobb ütemben növekedett a legtöbb európai országéhoz képest. Harmadik hipotézisemben azt kívánom bizonyítani, hogy bár valóban a legtöbb mutatóban az ország jobban teljesített, hátrányunkat a nyugati országokkal szemben nem tudtuk leküzdeni.

- **„Magyarország a „közepes jövedelmű országok csapdájába került.”**

Negyedik hipotézisemben azt bizonyítom, hogy Magyarország a tudásba és innovációba való befektetés helyett, inkább a külföldi működő tőkét szolgáló gazdaságpolitikát folytatott, hiszen a termelésben az ország hozzáadott értéke alacsony, a cégek jellemzően az adókedvezményekre alapozott tevékenységeket hozzák ide, mint például az alkatrész-összeszerelés, amihez a szükséges erőforrásokat (energia, nyersanyag) szintén importáljuk.

- **„A privatizáció hozzájárult az ország eladósodottságának visszaszorításához, illetve a piaci viszonyok létrejöttéhez”**

Ebben a hipotézisben azt kívánom bizonyítani, hogy a privatizációs bevételek az állami eladósodottság mértékét csökkentették, valamint létrejött a gazdaságban a piaci verseny, a profit maximalizálás, a piaci részesedés növelésére való törekvés a vállalatok részéről.

Kutatásom első pontjaként szeretném rendszerezni és hasznosítani valamennyi már meglévő tudományos forrást, ami segítségül szolgálhat a téma megismeréséhez. Emellett célom, hogy már a dolgozatomban elején tisztázzam a különböző fogalmakat, melyek kulcsfontosságú szerepet töltenek be a témám és a megfogalmazott hipotéziseim bizonyítására.

Terjedelmi korlátok miatt a dolgozatomban, belpolitikai, illetve külpolitikai eseményekre nem térek ki.

2. Előzmények

Az általam vizsgált 1994-2002 közötti gazdaságpolitikai időszak elemzéséhez, elengedhetetlen, hogy röviden áttekintsem a rendszerváltozás korszakának előzményeit, beleértve a Kádár-korszak örökségét, amely súlyos tehertételt jelentett az első, demokratikusan megválasztott

kormányra. Az a feltételezés, hogy a gazdasági átalakulás néhány éven belül a lakosság életszínvonalában is érezhető pozitív változást eredményez, alapvetően téves feltételezésnek bizonyult.

2.1 A rendszerváltás

A rendszerváltás idején Lester Thurow, Nobel-díjas amerikai közgazdász azt állította, hogy Magyarországnak a legnagyobb esélye a volt szocialista országok közül arra, hogy a lehető legrövidebb időn belül felzárkózzon gazdaságilag a fejlett nyugat-európai országokhoz. Ami azt jelentette, hogy az országnak nem kellett volna mást tennie, mint hogy hasznosítsa a rendelkezésére álló javakat mint, a tudást, kreativitást, és a kiváló oktató-kutató hálózatot. Annak idején a léghört a lelkesedés, csodavárás hangulata határozta meg, beindult a demokratizálódás és a gazdaság átalakulása, amitől mindenki joggal várhatta azt, hogy az életszínvonaluk is pozitív irányba fog változni. Rövid időn belül kiderült, hogy sajnos ez nem így lesz. Az addig jól működő cégeket felszámolták, és többségüket megszüntették vagy értékesítették, mondván, hogy „egy szocialista vállalat úgysem lehet versenyképes piaci viszonyok között”. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy a cégek privatizálásáról nem a piac döntött, hanem egy szűk anyagilag is érdekelt réteg, akik a mielőbbi személyes meggazdagodásukat tartották szem előtt. Gyakran előfordult az is, hogy miután egy társaság szert tett egy vállalatra azt nem sokkal később továbbadták nagy haszonnal más külföldi befektetőnek. Gyakori érvelés volt az is, hogy a szocialista vállalatok túl nagyok, ezért szét kell darabolni őket, hogy kialakulhasson a verseny. Idővel, a privatizáció előrehaladtával, egyre nagyobb szelete került a gazdaságnak sokkal kevesebb számú és annál inkább nagyobb méretű multinacionális és globális cégek tulajdonába, illetve befolyási körébe. Ebből egyenesen következett a gazdasági teljesítmény zuhanása, a munkanélküliség megugrása. Az élelmiszeripar, gépipar, könnyűipar egyaránt gyakorlatilag megállt a fejlődésben. Éppen ezen gazdasági területek fejlesztésével lehetett volna az országot egy sikeres gazdasági átalakulási pályára állítani. Az ország tudásszintje is csökkent, hiszen az elbocsátott szakembereknek a cége vagy megszűnt, átalakult és többet már nem volt rájuk szükség. A nem használt tudás pedig idővel nem lesz versenyképes. Nemzetközi elemzések szerint a legerősebb humán tőkével rendelkező országok, Finnország, Svédország vagy Szingapúr, egyben a legversenyképesebb gazdaságú országok is. Az sem okoz talán meglepetést, hogy ezek az országok egyben a legkevésbé korrumpált államok közé tartoznak. A Magyarországon tapasztalt vadprivatizáció, a munkahelyek tömeges megszűnése, az ezzel járó gazdasági problémák, az embereket

elkeseredetté, lelki és testi beteggé tették és teszik az országban. A gyengülő társadalmi tőke pedig nemcsak az emberek saját életére, hanem az ország gazdaságára is visszahatnak. A korrupció mellett a társadalmi tőkét szintén nagy mértékben rontja az, hogy az emberek sikeressége, érvényesülése, és előre jutása nem az elsajátított tudáson és képességeken múlik, hanem sokkal inkább attól függ, hogy kinek, hol és milyen kapcsolatai vannak. Az ismeretség által pozícióhoz juttatott emberek pedig nem mindig a legalkalmasabbak egy adott munkakör betöltésére. Ez a helyzet leginkább az államigazgatásra jellemző, és ez nemcsak erkölcsi, hanem gazdasági romboló hatással is jár. (Csath, 2006)

Gazdag László, Magyarország úttévesztése (2009) című könyvében arról ír, hogy a rendszerváltást követően egyre inkább a fásultság és a közönyösség lett jellemző a társadalomra, ami 1998-ra már az élve születések számán is megmutatkozott. Ebben az évben csökkent először 100.000 fő alá az újszülöttek száma, amire az ország modernkori történelmében eddig nem volt példa. A társadalmi szakadék egyre nagyobb lett az egyre nagyobb létszámú szegények és egy szűk, gazdag kisebbség között. Az Antall-kormány egyik súlyos mulasztása volt, hogy nem tisztázta a múltat. Nem vonták felelősségre az előző rendszer bűnöseit, nem leplezték le az egykori besúgókat, a privatizációt pedig egy szűk csoportra bízta mindenféle társadalmi kontroll nélkül (Gazdag, 2009).

A rendszerváltást már a kezdetektől fogva beárnyékolta az ország fizetéképtelenségének fennálló veszélye. Ez abból fakadt, hogy az azt megelőző időszakban a Németh-kormány idején nem akadályozták meg a magyar vállalatok szovjet exportpiacon való további terjeszkedését, miközben a szovjet fél fizetéképtelensége ekkor már nyilvánvaló volt (Csaba, 2018).

Magyarország szinte minden téren a többi szocialista országhoz képest gazdaságilag fejlettebb volt a rendszerváltás idején. Ennek oka az 1960-as években bevezetett gazdasági reformok voltak, a mezőgazdaságban megjelentek a "háztáji" gazdaságok, amelyek a 80-as évektől GMK (gazdasági munkaközösség) illetve VGMK (vállalati gazdasági munkaközösség) terjedtek. Ezt a polgárok a munkájuk mellett, mint kiegészítő tevékenységet folytathatták, ami később a társadalom egészségügyi állapotán is megmutatkozott. A reform során emellett észszerűbb arányú árfolyamot vezettek be, de így is megmaradt a kötött devizagazdálkodás. Ide vezethető vissza a hatalmas mértékű eladósodás eredete. Rendszerváltáskor a devizaadósságokon felül, a társadalom rossz egészségügyi állapotával, illetve a technikai elmaradottsággal kellett szembenézni. A társadalombiztosítás a rendszerváltás után egyre jobban leterheltté vált. Közel félmillió fővel emelkedett a nyugdíjasok száma egy-két éven belül. A túlhajszoltságtól és a munkanélküliségtől való félelem elől sokan a nyugdíjrendszerbe menekültek. Ezt a leterheltséget tovább fokozta a megjelenő munkanélküliség is, ami szintén

tovább növelte a szociális kiadásokat. A rendszerváltás utáni gazdasági visszaesés Magyarországon volt a legkisebb a posztszocialista országok közül, viszont meglehetősen elhúzódott. Majdnem tíz év múlva tudott csak az ország visszakerülni arra a fejlettségi szintre, mint amin 1989-ben állt. Az életszínvonal visszaesése, a fogyasztás csökkenése egyre nagyobb teret adott a szürke és fekete gazdaság megjelenésének is. (Botos, 2008)

A rendszerváltást övező ünneplés nemcsak 1990-ben maradt el, hanem azóta is. Az egykori szocialista országok "eredményként" csak a lejtőn való zuhanás megakadályozását, vagy a korábbi gazdasági teljesítmény útjára való visszatérést tudják felmutatni az első évtizedben. Eltérő mértékben ugyan, de átlagosan a gazdasági összteljesítmény, vagyis a GDP mintegy 20%-kal csökkent ezekben az országokban. (Csaba, 2018)

2.2 Elhibázott gazdaságpolitika

1989-ben a GDP arányos bruttó államadósság 71% volt, ami 20,6 milliárd USA dollárnak felelt meg. Magyarország a pénzügyi összeomlás küszöbén volt, a választás nyertesének biztosítania kellett a hitelezőket, hogy az ország kész visszafizetni a hiteleit. Ezt lehetett volna csökkenteni abban az időben az adósságszolgálat enyhítésével ahogyan Lengyelország és Bulgária is tette. Azonban sem az Antall-, sem a Németh-kormány nem élt ezzel a lehetőséggel hiszen itt hitelek nagy része értékpapír formában lévő követelés volt, és ezeknek az elengedése meglehetősen bonyolult folyamat lett volna, emellett a gazdasági visszaesés is nagyobb lett volna, ami belpolitikai felfordulást von maga után, és ezzel a finanszírozás is drágább lett volna. (Botos, 2007)

Az ország helyzetét tovább nehezítette az is, hogy bár a Nemzetközi Valutaalap (Továbbiakban: IMF) tagjai voltunk 1982 óta, a belépés óta folytatott adatmanipulációra csak 1989 végén derült fény. Az 1970-es, 1980-as évektől kezdve a külkereskedelmi mérleghiányt különböző szállítói hitelekkel, illetve devizakötvény-kibocsátással finanszírozták. Az ikerdeficit - az állami költségvetés és a fizetési mérleg együttes hiánya - már évtizedek óta fennállt. Lakosság arányosan Magyarországon volt a legnagyobb mértékű az eladósodottság 1990-re. Az életszínvonalat minden erővel igyekezett tartani a Kádár-Grósz-Németh kormány az eladósodás továbbgörgetése árán is. Utóbbi az 1990-es választások előtt hangulatjavító intézkedéseket is tett, a devizabetéteket felszabadította, megemelte a felvehető valutakeretet a turistautakra. Ezzel pedig emberek tömegei utaztak Ausztriába, különböző nyugati cikkekért vásárolni, amik akkor még a szocialista országokban nem voltak elérhetők. Ezzel az intézkedéssel Magyarországnak

1990-ben mindössze 875 millió eurónyi nemzetközi tartalék állt rendelkezésére konvertibilis devizákban a 16 milliárd euróra rúgó adósságával szemben. (Bod, 2019)

Ország	1985	1989
Bulgária	4,1	10,7
Csehszlovákia	4,6	7,9
NDK	13,6	33,4
Magyarország	14,0	20,6
Lengyelország	29,3	40,8
Románia	6,6	0,7
Szovjetunió	31,4	58,5

1. táblázat Egykori szocialista országok bruttó külföldi adóssága (milliárd USA dollárban kifejezve) Forrás: saját szerkesztés – (Botos, 2008 alapján)

A privatizáció nálunk megvalósuló formája nemcsak azzal okozott súlyos kárt, hogy egykor sikeres vállalatok szűntek meg egyik napról a másikra, hanem a korábban kialakult és jó gazdasági rendszereket is sikerült szétvernie. Erre egy kiváló példa a hazai cukorgyártás esete. Cukorgyáraink privatizálása a magyar termelőket teljesen kiszolgáltatottá tette a külföldi cégekkel szemben, hiszen nyomást gyakoroltak a magyar gazdákra azzal, amennyiben nem adják olcsóbban a cukorrépat, akkor nem tőlük veszik meg, hanem beszerzik külföldről. Ezt pedig nyugodtan meg is teheték, mivel a magyar gazdaságpolitika az egykori szocialista országok közül elsőként egyezett bele a piac liberalizációjába. Fontos megjegyezni azonban, hogy a fejlett gazdasággal rendelkező országok úgy erősödtek meg, hogy kezdetben védték piacaikat és termelőiket, azért, hogy később fel tudják a versenyt, és csak utána fogadták el a piaci liberalizációt. Mivel a Lester Thurow által felvázolt fejlődési utat Magyarország messze elkerülte, a magyar vezetés a külföldi tőke érdekeit képviselő gazdaságpolitikát kezdett el folytatni. A külföldi tőke a legnagyobb kedvezményekre számíthat a magyar államtól: ingyen területet, épületeket, infrastruktúrát kap, élvezheti az adókedvezményeket, sőt gyakran a teljes adóelengedést is, miközben a magyar cégek ezeket a saját államuktól nem kapják meg. A külföldi tőkének való kedvezés egyik fontos alappillére még a szakszervezeti jogok, és a munkavállalói jogok megnyirbálása, továbbá a bérszint alacsonyan tartása is. Ezt nevezik a szakemberek az olcsósággal versenyzés gazdaságpolitikájának, ami a külföldi cégeknek kedvező hiszen nagyobb profitra tudnak így szert tenni, a magyar gazdaságnak viszont csak rövid távon jó, mivel annak ellenére, hogy az embereknek munkát biztosít, az első adandó

alkalommal, ha ezek a cégek jobb feltételeket találnak más országokban tovább állnak, és újra emberek tömegei kerülnek utcára. (Csath, 2006)

3. Horn-kormány – kialakuló válság

1994-re a magyar gazdaság súlyos egyensúlyi problémákkal küzdött, a rendszerváltás után keleti gazdasági kapcsolataink megszűntek, a szocialista iparvállalatok csődbe jutottak. A GDP 1990-93 között 18%-kal csökkent, ami nagyobb mértékű visszaesés volt, mint az 1929-33-as világgazdasági válság idején. Az infláció kétszámjegyű volt, az ipari termelés 25%-kal, az agrártermelés 30%-kal esett vissza, a fizetési mérleg hiánya pedig elérte a GDP 9%-át (3,9 milliárd forint). (Gazdag, 2007)

1994-ben az emberek „véleményt nyilváníthattak” az előző kormány munkájáról. A választásokat 1994-ben az egykori állampárt jogutódja, a Magyar Szocialista Párt (továbbiakban: MSZP) nyerte, és bár a szocialisták elegendő parlamenti helyet szereztek az önálló kormányalakításhoz, Horn Gyula akkori miniszterelnök mégis úgy döntött, hogy felkéri a Szabad Demokraták Szövetségét (továbbiakban: SZDSZ) a közös kormányalakításra. Az SZDSZ addigi antikommunizmusát feladva, kormányt alakított az utódpárttal, ezzel pedig kétharmados többséget szereztek a magyar törvényhozásban. Az MSZP egyrészt azért tartotta ezt szükségesnek, hogy a külföldi befektetők számára egyértelművé tegye, semmiféle gazdasági visszarendeződésre nem kerül sor. Másrészt pedig azért, hogy a szellemi és kulturális életben befolyásos liberális értelmiségnek a támogatását megszerezze. A koalíció azonban vállalta, hogy a kétharmados törvényeket csak az ellenzékkel való megegyezés esetén módosítja. A Horn-kormány a rendszerváltás utáni Magyarország harmadik kormánya volt. (Romsics, 2010)

1994-ben azonban spontán kilábalás vette kezdetét, amit a Horn-kormány és annak első pénzügyminisztere Békesi László hibásan értékelt. A GDP az előző évhez képest 3,1%-kal az export 16,6%-kal nőtt. Ezt a szakirodalom Jánossy-féle helyreállítási periódusnak nevezi.¹ Bár számottevő megszorító intézkedéseket nem vezetett be a szocialista-liberális kormány Békesi pénzügyminiszter regnálása alatt, a válsággal való állandó fenyegetőzés, illetve a kilátástalanság hangoztatása „elengedő” volt ahhoz, hogy elriassa a külföldi befektetőket, és elbizonytalanítsa a hazai gazdasági szereplőket. Ugyancsak károkat okozott az is, hogy annak

---

¹ „Egy súlyos krízis, például háború, válság után a társadalom mozgósítja rövid távú tartalékait, és mintegy bepótolva „mulasztást”, regenerálja a termelő kapacitásait. Ekkor a növekedés átmenetileg igen dinamikus, és ez addig tart, amíg a gazdaság teljesítmény el nem éri azt a szintet, amit elért volna, ha nem jött volna be a krízis.” (Gazdag, 2007)

ellenére, hogy a kormány sűrűn adott hangot a gazdaság rossz állapotának, érdemi/visszafogó lépéseket nem tett, az egyensúlyi helyzet nem javult számottevően, (elszabadult az infláció és az államadósság fenntarthatatlanná vált). Az 1994-es költségvetés öszre tarthatatlanná vált a rendkívül magas államháztartási hiány miatt. A kiugróan magas költségvetési hiány – amely elérte majdnem a 10%-ot, - az államadósság kamatfizetési kötelezettsége miatt keletkezett. A befektetők és gazdasági szereplők pedig ezen negatív információkat alapul véve hozták meg döntéseiket, a beruházásoktól és befektetésektől inkább tartózkodtak. A túlfogyasztásra és az egyensúlyi gondokra való hivatkozással a gazdaságban beindult pozitív folyamatokat a kormány leállította. Az állítólagosan túl nagy jövedelemkiáramlást úgy akarták korlátozni, hogy elinfláltatták a „magas” jövedelmeket, tehát mesterségesen felpörgették az amúgy is magas, de már csökkenő tendenciát mutató inflációt. (Mellár, 1995)

Gazdag László, a Bokros-csomag mítosza és a valóság (2007) című könyvében arról értekezik, hogy az úgynevezett - a Horn-kormány és egyes közgazdászok által hangoztatott – jövedelemkiáramlás elmélete a Bokros csomagot követő években megbukott, ugyanis bármilyen restriktív intézkedés a gazdaság fejlődését és az ország felzárkózását a világgazdasághoz csak lassítja. A bérinfláció is ehhez hasonlóan egy téves képzet, a bérek emelkedése nem egyenesen arányos az infláció emelkedésével (Gazdag, 2007).

A forintot 1994 augusztusában a kormány a Magyar Nemzeti Bankkal (továbbiakban: MNB) egyetértésben 8%-kal leértékelte. Erre azért volt szükség, hogy így próbálják megfékezni az ország további eladósodását, a folyó fizetési mérleg további romlását. Az inflációs trend az 5 évvel ezelőtti szintet érte el, amely kedvezőtlenül érintette a magyar társadalmat és ezzel a lépéssel megakadályozták a makrogazdaság szerkezetváltását is, hiszen az alacsony hatékonyságú szféra a gazdaságban csak úgy képes fennmaradni, ha van inflációs árnyereségük. Ez azt jelentette, hogy az emelkedő árakat egyszerűen a fogyasztókra hárították. Ha nem lett volna magas infláció, és elmarad az inflációs árnyereség, akkor egy adott gazdasági egység modernizációja ment volna végbe, így csökkent volna a költségzínvonal, vagy más esetben tönkremegy, és így nem köti le tovább az ország erőforrásait. A magyar gazdaság alapproblémája az évtizedek alatt kialakult rossz makroszerkezet. Túlzottan magas a termelésben az import energia-, nyersanyag-, és alkatrészhiány, ezzel szemben a hozzáadott érték alacsony, vagyis az export bővüléséhez jelentős importhányad is társul. Ezen a külföldi tőke sem tudott döntően változtatni, melynek nagy része a privatizáció során érkezett az országba. Másrészt többnyire az olcsó munkaerőre és az adókedvezményekre alapozott tevékenységeket hozták ide a vállalatok, mint amilyen az alkatrész-összeszerelés. A valuta leértékelése emellett a külföldi tőke beáramlását is lassítja, ugyanis, ha a külföldi vállalat

idehozza a termelési tevékenységét, majd értékesíti a termékeit és a forintbevételét átváltja más devizára, a leértékelés miatt kevesebb devizát fog kapni, mint a leértékelés előtt. A felértékelés ezzel szemben vonzza a külföldi tőkét ugyanis akkor épp az ellenkezője történik. A megtermelt termékekből befolyó forintbevétel más devizára átváltva többet ér, így árfolyamnyereségre tesz szert. A másik fontos tényező emellett, hogy a valuta felértékelődése a külföldi tőkét maradásra, hazai tevékenységének bővítésére ösztönzi, a profit kivitele helyett. 1995. januárjában Békesi László pénzügyminiszter lemondott, mivel a gazdaság stabilizálására kidolgozott programja nem kapott a kormány részéről támogatást. Utóda Bokros Lajos, akinek átadta a teljes programját, és később azt néhány kiegészítéssel a kormány elfogadta. (Gazdag, 2009)

3.1 Bokros-csomag

1995. március 12-én Bokros Lajos bejelentette stabilizációs csomagját, amelynek elkészítésében mások mellett a korábbi pénzügyminiszternek, Békesi Lászlónak és Surányi Györgynek, az MNB akkori elnökének is jelentős szerepe volt. Horn Gyula egy televíziós műsorban kijelentette, hogy a csomag azért volt szükséges mert az ország az államcsőd felé haladt. A helyzetet súlyosbította, hogy az ország nem tudott hosszú távú állampapírokat értékesíteni az állam finanszírozására, ezeket csak a jóval kedvezőtlenebb feltételek melletti rövid lejáratú állampapírok eladásával tudták fedezni. A befektetőknek szintén egy negatív pont volt, hogy még a Nemzetközi Valutalappal sem volt az országnak megállapodása, így a befektetői körökben már az is felmerült, hogy Magyarország esetleg nem lesz képes teljesíteni a fizetési kötelezettségeit. Egyes vélemények szerint azonban nem csak kizárólag belső tényezők miatt jutott nehéz helyzetbe az ország 1994-1995-re. A mexikói válság nemcsak a latin-amerikai térségben csökkentette a befektetők bizalmát, hanem a feltörekvő országokban is, így például a posztszovjet kelet-európai régióban is. Az elbizonytalanodás a hazai lakosságnál is jelentkezett, a devizabetétek gyors kiáramlásának formájában. Bokros Lajos 25 pontban foglalta össze gazdaságpolitikai programját, amely a növekedést és az egyensúly megtartását tűzte ki célul. Az egyik legfontosabb intézkedés az volt, az ország több export bevételhez jusson. Ezzel kívánta megalapozni a gazdasági növekedést, illetve a pénzügyi egyensúly helyreállítását. A forintot 9%-kal leértékelték, valamint bevezették a csúszó leértékelést, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy további három hónapig 1,9%-kal utána havonta 1,3%-kal értékelték le a forintot. Az eredmény, hogy a forint kiszámítható romlásával sikerült visszaszorítani a spekulációt, megerősödött a forint iránti bizalom és a monetáris

politika szavahihetősége. Az exporttermékek valutában számolva olcsóbbak lettek, így a hazai export is növekedett.

- 8%-os importvám pótlékot vezettek be ideiglenes jelleggel 1997-ig. Ezzel a bérkiáramlást, valamint a keresletet kívánták visszaszorítani. Az állami vállalatoknál és a költségvetési intézményekben befagyasztották a fizetéseket.
- 1995 szeptemberétől a felsőoktatásban bevezették a tandíjat, felemelték a kötelező nyugdíjkorhatárt. Alanyi jogon nem járt már családi pótlék, gyes csak rászorultsági alapon. Megszüntették a fogászati ellátás általános és teljes ingyenességét. Csökkent a gyógyszerek állami támogatása.
- Ezekről az intézkedésektől 170 milliárd forintos államháztartási hiány csökkenést várt a pénzügyminisztérium. Habár az MSZP-SZDSZ koalíciónak kétharmadnál is nagyobb parlamenti többsége volt, így a törvényhozásban nem ütköztek akadályba a csomag elfogadásával. Az Alkotmánybíróság azonban a csomag számos pontját alkotmányos jogokra hivatkozva megsemmisítette.
- A gyermektámogatási juttatások csökkentését csak az újonnan született gyermekek esetében tartották alkotmányosnak. Megsemmisítették a családi pótlék, a táppénz, illetve a honoráriumokra kivetett 44%-os TB-járulékot. Továbbá alkotmányellenesnek nyilvánították a felsőoktatásban a létszámleépítések elrendelését, azonban ezt az egyetemek döntő része végrehajtotta a forráselvonások miatt, ami 9000 embert érintett. (HVG.hu, 2009)

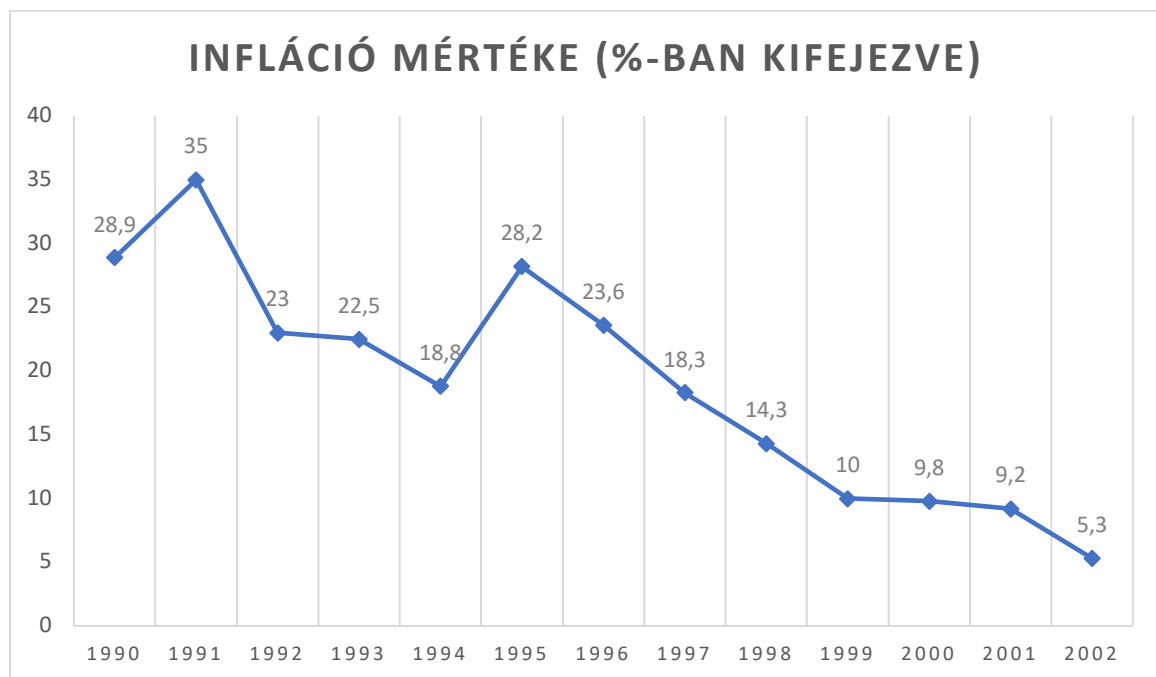
A Bokros-csomag valódi reformot jelentő elemei - a nyugdíjreform kivételével - néhány hónapot éltek az Alkotmánybírósági döntések miatt. Vitathatatlan, hogy a meghozott intézkedések híján az ország fizetéseképtelen lett volna. Azonban nem áll rendelkezésre olyan elemzés, ami bizonyítaná, hogy az ezt követő időszakban a gazdasági növekedés kizárólag ennek a restriktív programnak lett volna köszönhető. (Csaba, 2018)

Mindezek ellenére a csomag az elvárt makrogazdasági eredményeket teljesíteni tudta, a privatizáció felgyorsításával és a stabilizáció melletti kiállásnak köszönhetően a befektetők és üzleti körök pozitívan értékelték a stabilizációs intézkedéseket. Az egyensúly már rövid távon is javulni kezdett, ami a belső fogyasztás visszaesésének az export-bevételek és a privatizációs bevételek növekedésének volt köszönhető. (Index.hu, 2010)

3.2 A restriktív gazdaságpolitika hatásai

A szocializmusból örökölt gazdasági szerkezet rugalmatlansága és az átalakulással járó nehézségek miatt az ipari termelés 1989 és 1993 között több mint 20%-kal, a mezőgazdasági termelés pedig 35%-kal csökkent. A megszorítások és a privatizáció felgyorsításának hatására a nettó adósságállomány 11,8 milliárd dollárra csökkent 1997-re, a GDP arányos államadósság pedig 64%-ra. (Romsics, 2010)

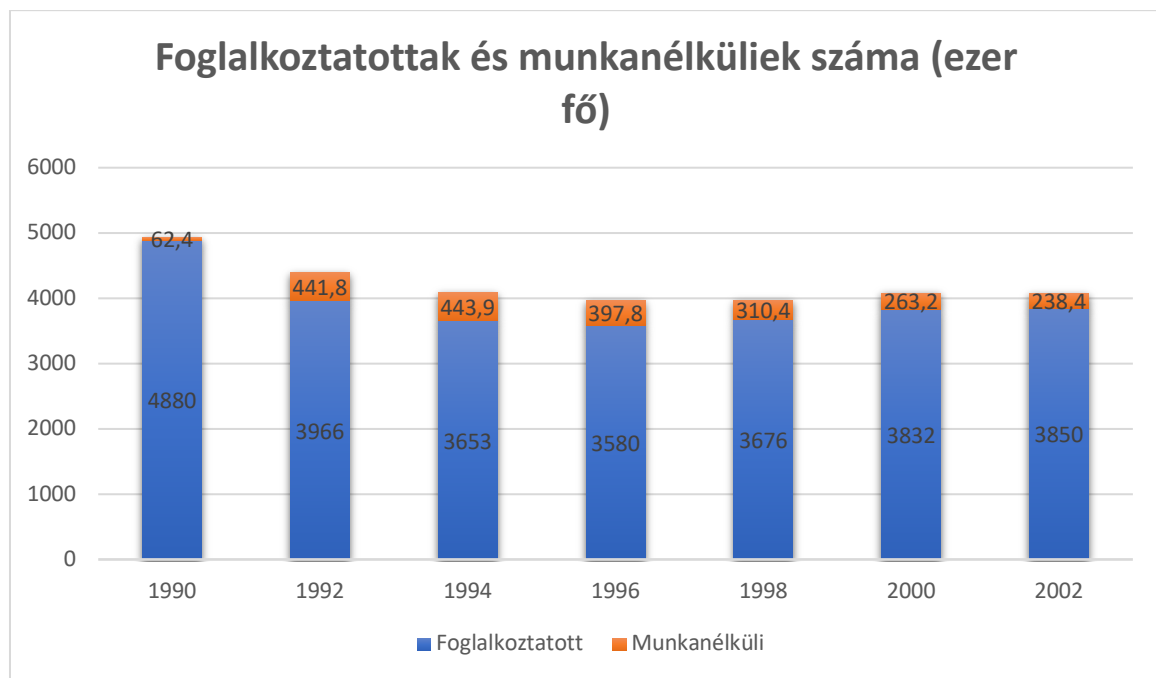
A Bokros-csomag emellett a már meglévő súlyos gazdasági és szociális válságot növelte tovább. Az infláció újra emelkedett, elérte a 28,2%-ot. A megszorítások a bérből és nyugdíjból élőket sújtották leginkább. 1995-1996-ban az életszínvonal csökkenése drasztikus volt. 1996 végén a lakosság végső fogyasztási szintje mindössze duplája volt az 1960. évinek. Miközben a GDP az 1960. évi szint 2,75-szerese volt, ebből levonhatjuk azt a következtetést, hogy mivel a gazdaság gyorsabban bővült, mint a fogyasztás, nem a „magas jövedelmek” okozták a költségvetés egyensúlyi problémáit. (Gazdag, 2009)

1. ábra Infláció éves mértéke (%-ban kifejezve) Forrás: saját szerkesztés – (KSH, 1985-2020 alapján)

1990-es évek első hét évében 17%-kal csökkent az egy főre jutó összes reáljövedelem. A jövedelmi különbségek fokozódtak. Az 1987. évi 4,6-szeresről, 1995-ig 7,5-szeresre nőtt a legmagasabb és legszegényebb 10% között a jövedelmi rés. A rendszerváltás előtti szociális rendszer elvesztette jövedelemkiegyenlítő szerepét. A munkanélküliség megjelenése a felszínre

hozta a társadalmi feszültségeket és a kirekesztődést. A rendszerváltás után az állami szerepvállalás egyre inkább csökkent, az alacsony képzettségűek szegénységi kockázata a tízszeresére nőtt. Ezek együttes hatása, tehát a reáljövedelmek csökkenése és a munkanélküliség növekedése visszafogták a lakossági fogyasztást. Az élelmiszerek fogyasztása, valamint a különböző szolgáltatások igénybevétele csökkent, az utóbbi esetében mintegy 20%-os esés következett be. A foglalkoztatottak számának alakulásában a mélypontot az 1996-os év jelentette, amikor mindössze 3,6 millió embernek volt munkája. Ez a szám 1,3 millió fővel marad el a rendszerváltás időszakához képest. A foglalkoztatottsági ráta 52%-ra csökkent. A gazdaság szerkezetváltásával egyidejűleg, jelentős elmozdulás történt az ágazati struktúrában. Az ártermelő és beruházási eszközök előállító ágazatok - mezőgazdaság, bányászat - súlya a foglalkoztatásban csökkent, és ezzel párhuzamosan a lakossági igényeket kiszolgáló különféle szolgáltatások szerepe megnőtt. A foglalkoztatottság mértéke és az iskolai végzettség közötti kapcsolat szoros. Az alacsony iskolai végzettségűek körében a foglalkoztatottság szintje alacsony, míg a diplomások körében ez a ráta átlagon felüli. (Romsics, 2010)

2. ábra Foglalkoztatottak és munkanélküliek száma (ezer fő) Forrás: saját szerkesztés – (KSH, 1989-2009 alapján)

A magyar gazdaságpolitikai folyamatok gyakran parlamenti szabályozás nélkül folytak. Például a parlament nem tárgyalta sem az 1991-ben kidolgozott Kupa-programot sem az 1995-ben bevezetett Bokros-csomagot. Ez a privatizációval sem történt másként. A kilencvenes

években többször nem került sor az elvileg az éves költségvetéssel együtt tárgyalandó privatizációs elv és törvény elfogadásának tárgyalására. Sőt, 1998-2002 között nem is született nyilvános, a parlament által jóváhagyott privatizációs stratégia. (Báger - Kovács, 2004)

A megszorító csomagnak csak rövid távú egyensúlyt javító hatása volt, a szükséges reformokat nem hajtották végre. Ilyen lett volna például a felduzzasztott állami adminisztráció leépítése, vagy a versenyképtelen szféra állami támogatása. A forint csúszó-leértékelése szintén csak az exportbevételekre volt jó hatással, azonban a külkereskedelmi mérleget érdemben nem javította. A Bokros-csomag a Jánossy-féle helyreállítási periódust akasztotta meg, és a kilábalás kezdetét 2-3 évvel eltolta, a válság v alakjából egy w-t csináltak. A hiány növekedésének a legfőbb oka nem a magas bérszínvonal volt, hanem a hibás monetáris politika (forintleértékelés) és az infláció. 1 százalékpont kamatemelés több mint 100 milliárd akkori forinttal rontotta az államháztartás egyenlegét. A monetaristák szerint először az infláció ellen kell küzdeni, és csak utána jöhet szóba a növekedés, munkanélküliség csökkentése. Rossz, elavult makroszerkezettel rendelkező gazdaságban a növekedés véges, egy idő után az egyensúly felborul, ha a gyökér okot nem kezelik. Az egyensúlytalanság fenntartását a hitelfelvétellel és a külföldi működő tőke beáramlásával orvosolták. Ha egy gazdaságban a fizetési és a külkereskedelmi mérleghiány tartós, biztosra vehető, hogy a gazdaság szerkezetével van baj és nem a fogyasztás vagy a jövedelmek "túlzott" szintjével. (Gazdag, 2007)

3.3 Monetarista megoldások az egyensúlytalanságra

Friedman és a monetarista közgazdászok úgy gondolták, hogy az államnak gazdasági válságok idején nem szabad beavatkoznia a piaci folyamatokba, ezt kizárólag a pénzkereslet szabályozásán keresztül szabad megtenni, minden más lehetőséget el kell vetni. Ugyanis, ha az állam a pénzkeresletet megfelelően alakítja, a piac képes lesz az önszabályozásra, és a gazdaság visszatér a normális működéséhez. Az Amerikai Egyesült Államok (Továbbiakban: USA) példáján keresztül ez úgy néz ki, hogy a központi bank pénzt juttat a kereskedelmi bankok számára kötvényvásárlás vagy hitelkihelyezés útján, amelynek abban a pillanatban még nincs valódi fedezete, nem áll mögötte tényleges megtakarítás, az embereket pedig a fogyasztás növelésére ösztönzik. A fedezetet, vagyis a megtakarítást a gazdaság állítja elő a termelés növekedésén keresztül. Az USA-ban az alacsony megtakarítási és beruházási ráta ellenére a technikai fejlődés nem állt meg, sőt a rés nem is csökkent a rajta kívül álló országokkal szemben. Friedman szerint a technikai fejlődés alapja a humán tőke, ami a szaktudás és a valós

értékét kifejező bérszínvonalból tevődik össze. A Bokros-csomag a megszorításokkal épp a fogyasztást fogta vissza, a válság pedig elhúzódott, a humán tőke leépülésnek indult. A pénzsűkítő intézkedéseknek ellenére az infláció felfutott, az export mellett az import is emelkedett a gazdaság nagyfokú energia és nyersanyag igénye miatt. (Gazdag, 2007)

4. A külföldi tőkebefektetések hatásai

A külföldi tőkebeáramlás a nyolcvanas évek végétől gyorsult fel. 1996-ig végéig 15 milliárd USA dollár értékben áramlott tőke az országba a privatizáció, a vegyes vállalat alapítás, illetve a zöldmezős beruházások révén. Amennyiben új szolgáltató vagy gyártó kapacitás létesül, zöldmezős külföldi beruházásról beszélhetünk. Ez azt jelenti, hogy egy adott település térségében épülnek fel egy addig szabad területen, új gazdasági egységek, amelyek növelik az adott régió gazdasági teljesítményét, az ide települő vállalatok a munkahelyek teremtése mellett fizetik a helyi adót és megváltoztatják a helyi gazdaság szerkezetét. Vegyes vállalatok jellemzően kiürült gyártelepek vagy elhagyott üzemcsarnokok helyén jöttek létre, többnyire külföldi cég pénzével. Ebben az esetben is beszélhetünk gazdasági hatásokról, hiszen a már meglévő infrastruktúrát használva jön létre új aktív gazdasági tevékenység zöld terület bevonása, és munkahelyek megszűnése nélkül, ezzel pedig egy gazdasági leszakadó folyamatot kerültünk el. A privatizáció során megszerzett telephelyek kapacitásbővítő fejlesztésére is vannak példák. A külföldi befektető az alacsonyabb magyar termelési költségek miatt több nyugati gyártást inkább hazánkba telepít. Így történt ez például Jászberényben amikor az Electrolux megvásárolta a Lehelt, majd a térségbe telepítette a fagyasztóláda-gyárat és a porszívóüzemet is. A külföldi tőkebefektetések leginkább a fővárost és térségét, illetve az Észak-Dunántúli régiót érintették, ennek okai, hogy ezen területek korábban is erősebb gazdasággal rendelkeztek az ország többi részéhez képest, az infrastruktúra is jobb, valamint a szolgáltatások színvonala is magasabb. (Diczházi, 1997)

	1989-ig	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Adott évi érték	500	900	1,700	1,700	2,550	1,300	4,500	1,900
Összesen	500	1,400	3,100	4,800	7,350	8,650	13,150	15,050

2. táblázat A külföldi befektetés évenkénti megoszlása (milliárd USA dollárban kifejezve)
 Forrás: saját szerkesztés - (Diczházi, 1997 alapján)

A külföldi magántőke befektetők közül Németország játszotta a legfontosabb szerepet. 1989-től 1996-ig az összes külföldi tőkebefektetés 28%-a a németekhez volt köthető. Őket követte az USA 26%-kal, és meghatározó hányaddal bírt még továbbá Ausztria és Franciaország is. (Romsics, 2010)

4.1 Privatizáció

A privatizáció két szempontból értelmezhető, a rendszerváltó országokban a változás kulcsának, míg a fejlett országokban a gazdaság időnkénti kiigazítását szimbolizálja. A privatizációs folyamat tartalmilag eltér a rendszerváltó országokban, a fejlett országokban tapasztaltaktól. Az előbbieken a privatizáció nem mehetett végbe az állam és kormányzati szervek közreműködése nélkül, mivel az állam, vállalkozásokban működő vagyona a létezésük alapja volt, addig a fejlett országokban a vállalkozásokban működő állami vagyon a tőkés piacgazdaság keretei között van jelen kisebb vagy nagyobb mértékben és a privatizáció folyamatát is a magángazdaságra épülő jogrendszer adja, ami a posztszocialista országokban nem volt jelen. Ez azt jelenti, hogy a rendszerváltó országokban nemcsak az állami tulajdonú társaságok értékesítése a feladata a szerkezetváltást vállaló kormányoknak, hanem új szabályrendszerek kidolgozására is szükség volt. Az általánosan elfogadott leegyszerűsített gazdaságfilozófiai magyarázata a privatizációnak, hogy az állam "rossz gazda". Ez az elmélet azon alapul, hogy jellemzően az állami vállalatok kevésbé versenyképesek, mint a magántulajdonban lévők. Ez nem azt jelenti, hogy az állami vállalatoknál a vezetők kevésbé rátermettek - még ha politikai alapon is nevezték ki őket - a rájuk bízott feladatra. A tapasztalat a személyi mozgások terén azt mutatja, hogy ugyanazok az emberek, akik korábban állami vállalatoknál töltöttek be vezető pozíciót, később magáncégeknél igen jó eredményeket tudtak felmutatni. Az állam tehát más okból rossz gazda. A magántulajdonú társaságok a profitérdekeket helyezik stratégiájuk középpontjába, míg az állami cégeknek ezenfelül különböző politikai és társadalmi célok, elvárások teljesítésének a terheit is magukkal kell hordozniuk. A privatizációs folyamat a gazdaság állapotától függ. Ha a privatizációs folyamatok nem átláthatóak, bizonytalanok, és ezek levezénylése nem szakszerű akkor hosszúra nyúló gazdasági visszaesés következik be. Ha a gazdaság fellendülő szakaszban van, kevés szót ejtenek a privatizációról. Ha a gazdaságban válság vagy válság-közeli helyzet alakul ki, akkor az állam a közösségi tulajdontól, közösségi szolgáltatásoktól való megszabadulásban látja a megoldást a válságból való kilábalásra. A privatizáció során az eladásra szánt gazdasági

egységek értékét a kereslet és a kínálat, tehát a piac határozza meg. A rendszerváltás után a privatizáció menedzselésével megbízott ÁVÜ-nek igen kevés ismerete volt arra vonatkozóan, hogy a gazdasági-politikai átmenethez szükséges forrásokat milyen módon teremtsse elő. Kevés ismeretük volt a rájuk bízott állami tulajdon értékéről, elméleti és gyakorlati ismerettel nem rendelkeztek, és a személyi feltételek sem voltak adottak. A problémák ezzel összefüggésben hosszú ideig akadályozták a privatizációs döntéseket és a szervezet hatékony működését. Csak becsülni lehet, de 1990-ben körülbelül 2600 milliárd forint értékben - ebbe beletartoznak a cégeken felül (1859 cég) az úgynevezett belterületi telkek és földterületek - állt rendelkezésre értékesíthető tulajdon. Magyarországon 1989-ig, még csak kísérlet sem történt arra vonatkozóan, hogy pontosan mekkora a nemzeti vagyon értéke. Átláthatatlan továbbá az is, hogy mely vállalatok tartoztak bele pontosan ebbe a körbe, illetve az ÁVÜ-höz és jogutódaihoz rendelt gazdasági szervezetek száma és évről évre más minisztériumi vagyonkezelőkhöz kerültek. Tulajdonképpen közel 800 vállalat úgy jutott el a fel- és végelszámolás stádiumáig, hogy azoknak a vagyon a "köz" számára eltűnt. Az egyik legsúlyosabb tévedés volt közgazdasági szempontból, hogy az állami tulajdonban lévő gazdasági társaságok értékesítéséből befolyó bevételből remélték fejleszteni az infrastruktúrát, valamint további állami vállalatok jobb kondíciókkal való értékesíthetőségét. Azonban egy-két évtől eltekintve ezek a bevételek az államháztartási bevételekhez viszonyítva a 10%-ot sem érték el. (Báger - Kovács, 2004)

A privatizáció intenzitásának a parlamenti választásokhoz hasonló ciklikussága van. Szembetűnő, hogy a kilencvenes években a választásokat megelőző élénkítő, és antiinflációs gazdaságpolitika rendszerint a választások után restriktív gazdaságpolitikába fordul át. Tehát, a választások előtti pénzosztás, és ezzel a privatizáció lelassulása, a választások után a veszteségek kezelésének érdekében a privatizáció gyorsulását eredményezi a nemzetközi megítélés javítása érdekében.

A privatizáció menetrendjét az alábbiak jellemzik:

- Kormányváltás esetén, berendezkedés. Lecserélik az állami vállalatok vezetőinek széles körét. Megkísérik feltárni az előző kormányok által elkövetett törvénytelenégeket, felelősöket keresnek, illetve új privatizációs stratégia kidolgozásába kezdenek bele.

- Gazdasági problémák jelentkezése. Az állami vállalatok nem hatékonyak a tőke- és piacvesztés miatt, így előtérbe kerül a bevétel-centrikusság és a külföldi működő tőkét kiszolgáló gazdaságpolitika.
- A gazdasági kényszerhelyzet enyhül a privatizációs bevételeknek köszönhetően rövid távon, azonban a gazdaság szerkezetét nem alakítják át, inkább csak konzerválják.
- A gazdasági feszültségek újra jelentkeznek, amiről az akkori kormány "nem vesz tudomást" hanem inkább a következő választásokon győztes politikai erőkre tolja a felelősséget.

A hazai és nemzetközi tapasztalatok is azt mutatják, hogy a mindenkori kormány privatizáció melletti elköteleződése fontosabb annál, mint hogy ezt milyen módon teszi meg. A rendszerváltó országokban tapasztalt privatizáció átláthatóságban és ellenőrizhetőségben lényeges különbséget mutat a fejlett országokhoz képest. (Báger - Kovács, 2004)

Jó példa erre, hogy 1997-ben Csiha Judit privatizációs miniszter kijelentette, hogy a várt privatizált vagyont fele, ami mintegy 7 milliárd dollárt jelentett, nem folyt be az államkasszába. (Gazdag, 2007)

Azok az országok, amelyek a privatizációs intézményeket, és szabályokat nem tudták időben megteremteni, versenyhátrányba kerültek. A rendszerváltó országokban Magyarországhoz hasonlóan szintén gondokat okozott az egyre nagyobb méreteket öltő államháztartási hiány, így a privatizációban látták a megoldást a probléma orvoslására, ami versenyt idézett elő ezen országok között, hogy ki tud több külföldi tőkét a saját országába vonzani. Ez pedig gyakran a privatizációs folyamatok, gyors és átláthatatlan levezényléséhez vezetett jelentős vagyonesztéséggel. Egyelőre sem Magyarországon sem a rendszerváltó országokban nem érhető el olyan tanulmány vagy kutatás, ami tényekkel alátámasztva tudja bizonyítani azt, hogy az állami vagyonesztés a privatizáció ilyen formája nélkül még nagyobb lett volna. Következtetni azonban lehet, az állami szubvenció mértékéből, a csődmenedzselési kísérletek kudarcából, a külföldi befektetőkkel kötött szerződések betarthatóságának sikertelenségeiből. Az egykori Német Demokratikus Köztársaság (NDK) a Szövetségi Köztársaság új keleti tartományaiban a vállalatok többségét nyugatnémet vállalatok vásárolták fel, vagy csatolták hozzá nyugatnémet tulajdonú társaságokhoz, 1991-1996 közötti árakon számolva 200-250 millió német márkának megfelelő - mai árakban euróra számolva 150-200 milliárd euró - veszteség volt a magánosítás ára. Térségünkben a privatizációt nem a szakmaiság, hanem a politikai akarat döntötte el. A privatizációt a gazdasági szerkezetváltással

kötötték egybe. Miközben egy olyan ellentmondás ütötte fel a fejét, hogy privatizáció legfőbb gyorsítói és végrehajtói - ellenzékben pedig a támogatói - az úgynevezett baloldali, utódparti háttérrel rendelkező kormányok voltak. Valószínűsíteni lehet, hogy ezt a sajátos politikai-gazdasági hatalomcserét azért tudták ők végrehajtani mert nekik voltak az új világban is külföldi ismeretük, tapasztalatuk. Magyarországon többnyire a gyors, készpénzes privatizációt alkalmazták, míg a nem versenyképes szerkezet átszervezése háttérbe szorult. A kezdetektől fogva értékesítésről, feltőkésítésről volt szó és ebben a magyar politikai elit oldaltól függetlenül egyet is értett. A privatizáció során a már meglévő területi fejlettségi különbségek megmaradtak, sőt a magánosítás konzerválta a helyzetet. Országos átlagban 1994-1998 között az egy főre jutó privatizációs bevétel majdnem 100,000 forintot tett ki, míg vidéken ez az arány az összegnek mindössze 42,4%-a azaz 42,200 forint, a fővárosban ez az érték 234,100 forint volt fejenként. Azokban a térségekben, ahol az állami vállalatok működése inkább lokális volt, mint sem külpiaccal rendelkező vállalat, ott inkább a kárpótlási jegyes tranzakciók voltak a gyakoribbak, míg az utóbbi esetében a jelentős külföldi kereslet miatt a készpénzes privatizáció volt fajsúlyosabb. A területi különbségeket tovább növelte, hogy a több mint 3200 magyarországi önkormányzatból 2907 gyakorlatilag nem vett részt a privatizációs folyamatokban, melyek nagy része vidéki kis település volt. Az úgynevezett puha költségvetési korlát a tervgazdaság egyik fontos öröksége volt, aminek felszámolása a sikeres gazdasági átmenethez szükséges volt. A költségvetési korlát fennmaradását okozhatják többek között a közvetlenül nyújtott állami szubvenciók, a kedvezményes hitelek és adózás biztosítása a veszteséges vállalatok számára. Míg Magyarországon a felszámolás és átszervezés reális veszélyt jelent a vállalati szférában, addig ezek az értékek a régiós országokban alacsonyabbak, feltehetően azért, mert Magyarországgal ellentétben ezekben az országokban többnyire nem a gyors, készpénzes privatizációt alkalmazták. (Báger – Kovács, 2004)

A privatizáció során nem sikerült azt elérni, hogy az állam a tulajdonosi köröktől visszavonulva jelen maradjon szabályozói minőségben bizonyos szektorokban. Részben ezzel magyarázható, egyes szolgáltatások árának a keresetektől messze elszakadó növekedése. Az adórendszer egyik sajátossága, hogy a társasági adót a vállalatok a nyereségükből fizetik, ami az állam érdeke is, hogy minél nagyobb legyen ugyanis annál több adót tud behajtani ezektől a cégektől. (Báger – Kovács, 2004)

A magánosítás következtében a gazdaság tulajdonosi szerkezete átalakult. Az 1990-es évek végére a köztulajdonban lévő vállalatok aránya 30%-ot tett ki, az 1989. évi 80%-kal szemben. (Romsics, 2010)

4.2 Reprivatizáció, kárpótlás

A tulajdonviszonyok megváltoztatásáról a parlamenti pártoknak más-más elképzeléseik voltak. Az első kormányban koalíciós partnerként részvevő Független Kisgazdapárt (Továbbiakban: FKGP) képviselte az egyik legmarkánsabb véleményt. A mezőgazdaságban reprivatizációt, vagyis teljes kárpótlást követelt. Ez a tulajdonviszonyok 1945-ös földreform utáni helyreállítását jelentette volna. Az MSZP és az akkor még liberális értékeket valló Fialat Demokraták Szövetsége (Továbbiakban: Fidesz) a kárpótlás minden formáját elutasította. Az SZDSZ az állampolgári jogon járó privatizációt támogatta volna, mondván, hogy a szocializmus évei alatt létrejött értékekben mindenki bizonyos mértékig közreműködött. (Botos, 2007)

Az Antall-kormány végül az eredeti vagyontárgyak visszaadása helyett, a részleges kártalanítás elvét tette lehetővé. Az így létrejött kárpótlási jeggyel, tulajdonrészhez lehetett jutni, de lehetőség nyílt lakás és föld vásárlásokra is. Összesen 1,8 millió ember jelentkezett kárpótlásért. A kárpótlás felső határa személyenként és tulajdoni tárgyanként 5 millió forint volt. Ennek következtében a mezőgazdaságban a tulajdoni viszonyok gyökeresen átalakultak. 2000-re alig több mint 1,000 termelőszövetkezet maradt, míg 1989-ben ez az érték annak duplája volt. A birtokállományuk pedig az összes föld tekintetében 16%-ra esett a korábbi 65%-os értékről. Az egyéni gazdaságok értéke 11%-ról 52%-ra emelkedett, az átlagos birtokméret pedig 8,3 hektár volt, szemben a nyugat- és észak-európai országok 16 és 70 hektár közötti birtoknagyságával, ami szintén versenyhátránynak tudható be. (Romsics, 2010)

Reprivatizációra egyedül az egyházak esetében került sor, amit a Kereszténydemokrata Néppárt (Továbbiakban: KDNP) szorgalmazott. Az 1991-ben elfogadott törvény kimondta, hogy az egyházaknak 10 éven belül vissza kell kapniuk egykori vagyontárgyaikat, amelynek határidejét a Horn-kormány 2011-ig meghosszabbította. Az egyházak közül a katolikus egyház 1992 és 2002 között több mint 1,200 ingatlant kapott vissza természetben, vagy anyagi kompenzáció formájában hozzávetőlegesen 31 milliárd forint értékben. A további 1,200 ingatlan visszaigénylésétől azonban az egyház elállt. A Horn-kormány a Szentszékekkel kötött 1997-es megállapodásában vállalta, hogy ezen ingatlanok 42 milliárd forintra becsült értékéből éves járadékot fizet az egyháznak. A többi egyház kárpótlását a katolikushoz hasonlóan rendezték. A református egyház 800, az evangélikus 220, az izraelita pedig 10 darab ingatlant igényelt vissza 1999-ig. (Romsics, 2010)

5. Új privatizációs törvény

Az MSZP-SZDSZ kormánykoalíció 1994. szeptemberére új privatizációs törvényt ígért, azonban erre 1995 közepéig várni kellett. A kormánypártok gyakran bírálták az előző Antall- és Boross-kormányok privatizációs politikáját. Kifogásolták többek között a nyilvánosság és a parlamenti ellenőrzés hiányát, valamint a gyorsaságot, az intézményrendszert és a szabályozást. A privatizációs ügyleteket lebonyolító állami vállalatok (Állami Vagyonügynökség Rt. és Állami Vagyonkezelő Rt.) vezetőit lecserélték, illetve számos más állami tulajdonú gazdasági társaságnál is történtek személycserék. 1994 végére a privatizáció lényegében lelassult, az előző kormányok által megkezdett tranzakciókat zárták le, új pályázatokat alig írtak ki. Sőt, szintén ez év végén a kormányfő személyesen avatkozott be a HungarHotels szállodalánc privatizációjába, hibásnak minősítve és egyúttal visszavonva az Állami Vagyonügynökség Rt. döntését. Ennek nemzetközileg is nagy visszhangja volt, az eljárás jogszerűsége ugyanis erősen vitatható volt. A botrány kedvezőtlenül hatott a külföldi befektetőkre a privatizációs folyamatban. 1995 májusára megszületett az új privatizációs törvény, ami a készpénzes és tőkeemeléses privatizációt tartotta a céljának. A korábbi két privatizációs ügyleteket lebonyolító állami vállalatot összevonták, és létrehozták belőlük az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt.-t (Továbbiakban: ÁPV Rt.). 1995-ben adták el a nagy szolgáltató vállalatok többségi tulajdonát, illetve 50% alatti eladás esetén a menedzsment jogokat. Ebben az évben a privatizációs bevételek rekordot döntöttek, elérték a 481 milliárd forintot. Külföldi kezekbe került hat áramszolgáltató és öt regionális gázszolgáltató társaság, a Magyar Olaj- és Gázipari Rt. (Rövidítve: MOL Rt.), valamint a Mátrai és a Dunai Erőmű Rt. részvényeinek 47%-a menedzsment jogokkal együtt. Értékesítették a Magyar Távközlési Vállalat Rt. (Röviden: Matáv Rt.) további 36%-át és jelentős bevételek folytak be a vegy- és a gyógyszeriparban történt privatizációkból. 1996 végéig a Horn-kormány 720 milliárd forint privatizációs bevételre tett szert. Ez közel két és félszer nagyobb összeg, mint ami az Antall- és a Boross-kormány alatt folyt be a privatizációkból. A rendszerváltástól, tehát 1990-től számítva a hét év alatt befolyt privatizációs bevételek közel 86%-a külföldi befektetőktől származott, miközben a hazai részesedés mindössze 14% volt, ami nagyon rossz arány. A Budapest Bank Rt. eladását szintén nagy botrány övezte. 1995-ben a Budapest Bank feltőkésítése 12 milliárd forintba került az adófizetőknek, majd konszolidáció ellenére is gyakorlatilag ingyen, tehát majdnem ugyanennyi vételárért kelt el. (Kollega Tarsoly et al, 1997)

5.1 Bankkonszolidáció

1995 nyarán az adós- és bankkonszolidáció körülményeinek tisztázására felállított parlamenti vizsgálóbizottságnak megszületett a jelentése. A jelentés tartalmazta a Pénzügyminisztérium, az Állami Pénz- és Tőkepiaci Felügyelet, valamint a Kormányzati Ellenőrzési Iroda véleményét is. A jelentésből kiderült, hogy bár az adós- és bankkonszolidációra szükség volt, a végrehajtás módjáról és az összegek nagyságáról már megoszlottak a vélemények. Ennek ellenére a konszolidáció a fő céljait elérte, a korábban meghatározó súlyú állami bankoknak stabilizálódott a pénzügyi és tőke helyzete. Továbbá javulás volt megfigyelhető a bankok vezetési, kockázatkezelési és szabályozási tevékenységében. Tehát a pénzintézetek alkalmassá váltak a privatizációra. A bankkonszolidáció során 1994 végére már a legtöbb 8 százalékgig feltőkésített bank kezdett magához térni, valamennyiük mérleg szerinti eredménye pozitív volt. A bankkonszolidációban való részvétel egyik feltételek az volt, hogy államnak minimum 8 százalékos tulajdonrésze legyen az adott pénzintézetnél. (24.hu, 1997)

5.2 Budapest Bank privatizációja

A bankszektor privatizációjakor hátrányt jelentett, hogy a fizetőképes kereslet hiányában nem került sor hamarabb az értékesítésre, elterjedt ugyanis az a felfogás, hogy a magánosítást minden esetben előzze meg a tőkeemelés, az sem gond, ha ezzel privatizációs bevétel nem realizálódik. Végül ennek a folyamatnak a költségvetés forrásigénye, és az államadósság növekedése vetett véget. (Báger - Kovács, 2004)

A Budapest Bank a rendszerváltást követően külön úton járt a hazai nagybankokhoz képest, ennek két oka is lehetett. A bank, nyereségének elsöprő részét a céltartalékai feltöltésére fordította, így bevétel nélkül hagyva a költségvetést. A pénzintézet akkori vezetője Bokros Lajos (később pénzügyminiszter) nem szimpatizált az Antall- és Németh kormányokkal, aminek gyakran hangot is adott, hogy nem elégedett az akkori kabinetek bankkonszolidációs gyakorlatával, mert szerinte a másik két nagy hitelintézet, - a Magyar Hitel Bank (MHB) és a Kereskedelmi és Hitelbank (K&H) - jóval nagyobb állami támogatást kapott. Az utóbbi érvelés akkor kapott nagyobb jelentőséget, amikor Horn Gyula átvette a kormányzást. Az MSZP-SZDSZ koalíciós kormány ugyanis a Budapest Bankot tartotta a legalkalmasabbnak az értékesítésre. A kormány 12 milliárd forint tőketartalék kikölcsönzésével kívánt hozzájárulni

az ügylet sikerességéhez. Az ügyletről, illetve annak feltételeiről a közvélemény azonban csak a bank rendes 1995. évi közgyűlésén szerzett tudomást. Arra, hogy a bank működésével nincs minden rendben, mi sem bizonyítja jobban, hogy a jó hírnevű svájci Credit Suisse is elállt az adásvételtől az átvizsgálást követően. Döntésüket a 12 milliárdos támogatás ismeretében hozták meg. Az ügy napirenden maradását biztosította az a tény, hogy a kormánynak záros határidőn belül legkésőbb 1995 decemberéig vevőt kell találnia a bankra. Ellenkező esetben ugyanis az államnak vissza kellett volna fizetnie a tőketartalékot, illetve végre kellett volna hajtaniuk a tőkeleszállítást. A bank iránt először az amerikai General Electric Capital (GEC) érdeklődött, de ennek a csoportnak nem a Budapest Bank, hanem az MHB keltette fel a figyelmét. A pénzügyminisztérium, amit akkor már Bokros Lajos irányított, inkább a Budapest Bankot ajánlotta az MHB helyett mert az utóbbi pénzintézet szerintük még nem volt privatizációra érett. 1995-re sikerült megállapodni a Budapest Bank eladásáról. A GEC 27,5, mellett az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (EBRD) 32,5 százalékos tulajdonrészt szerzett a bankban. A privatizációs szerződés aláírása után már nem volt semmi akadálya annak, hogy az állam még az újév beköszönte előtt visszavásárolja a tőketartalékként átadott 12 milliárd forintot. A privatizációs ügylet során első körben az állam mindössze 8020 forint bevételhez jutott. A vételárat a bank akkori vezérigazgatója Singlovics Béla "reálisnak és tisztességesnek" tartotta, és az ÁSZ szerint is ez megfelelt a nemzetközi számviteli szabályok alapján elfogadott közel 22 milliárd forintos vételárnak. A még állami tulajdonban maradt 22,8 százaléknyi részvénycsomag vételára mintegy 14 milliárd forint volt. A szakmai befektetőnek biztosított opció értelmében a GEC legkésőbb 2001. május 15-ig bármikor élhet a vételi jogával. Az ÁSZ úgy számolt, hogy mivel a GEC feltehetőleg dollárban és vélhetőleg csak 2001-ben fizet, a forint addigi leértékelései miatt 2001-re már csak az 1995. évi vételár 20 százalékát kapja a magyar állam. Ennek elkerülése érdekében, hogy a vételár 100 százalékát kapja az állam 2001-ben is, a bank eredményének évente 15-20 százalékkal kéne növekednie. A kormány által elvárt 150 százalékos árfolyamhoz viszont már 25-30 százalék növekedés szükségeltetik. Érdemes megjegyezni, hogy a bank eredménye 1995-ről 1996-ra ténylegesen csak 10,9 százalékkal növekedett. (24.hu, 1997)

5.3 Cukorgyárak privatizációja

Az élelmiszer-ipari privatizációt érte talán a legtöbb bírálat. Ennek egyik nagy fejezete a cukorágazaté volt, nemcsak, hogy gyorsan leépült, hanem a nagyvállalatok pár év leforgása alatt kerültek hirtelen külföldi kézbe. A cukorgyártás Magyarországon a rendszerváltásig állami

monopólium volt. 11 ágazati társaság 12 gyárral rendelkezett. A cukorgyárak privatizációja 1991-ben kezdődött és 1997-ben ért véget. A KSH adatai szerint 1998-ban a teljes élelmiszeriparban az ágazat jegyzett tőkéjének 61,8%-a volt külföldi kézben. Ez a közép-kelet-európai országokkal összehasonlítva is a legmagasabb volt. Az ország mind egy főre vetítve és mind abszolút értékben a legtöbb külföldi tőkét vonzotta ebbe a szektorba a régióban. A cukorgyári privatizáció első szakaszában öt cukorgyár még teljes egészében állami tulajdonban maradt, később azonban az ÁVÜ hozzájárult ahhoz, hogy az öt cukorgyár a társaságok összevonásával értékesíthető legyen magyar szakmai befektetők számára. A három nagy külföldi ágazati befektetőt - akik a többi cukorgyárat megvásárolták - ebből a privatizációs körből kizárták. Később az öt gyárat működtető konzorcium több sikertelen tőkebevonási kísérlet után a csőd szélére került, az adóskonszolidáció elmaradt a tulajdonosok pedig kiszálltak. 1997-ben az öt gyárat végül az egyik külföldi ágazati befektető - akinek már több cukorgyár is a tulajdonában volt - az Agrana vásárolta meg. A cukoriparban tehát nem sikerült megőrizni a nemzeti tulajdont, minden erre irányuló igyekezet ellenére sem, mert sem a magyar befektetők, sem az állam, sem magánszemélyek, sem a termelők nem voltak képesek vagy hajlandók a tőkeemelésre az üzemekben, ami a versenyben maradáshoz lett volna létszükséglet. A 12 magyar cukorgyárból a privatizáció után csak egy maradt hazai tulajdonban. A privatizáció kezdetekor azonban már látható volt, hogy egyes cukorgyárak kapacitása rövid időn belül feleslegessé válik, és fel kell hagyniuk a termeléssel, be kell őket zárni. Napjainkban már csak egyetlen hazai cukorgyár, a Magyar Cukor Zrt.-hez tartozó kaposvári üzem működik. (figyelo.hu, 2017)

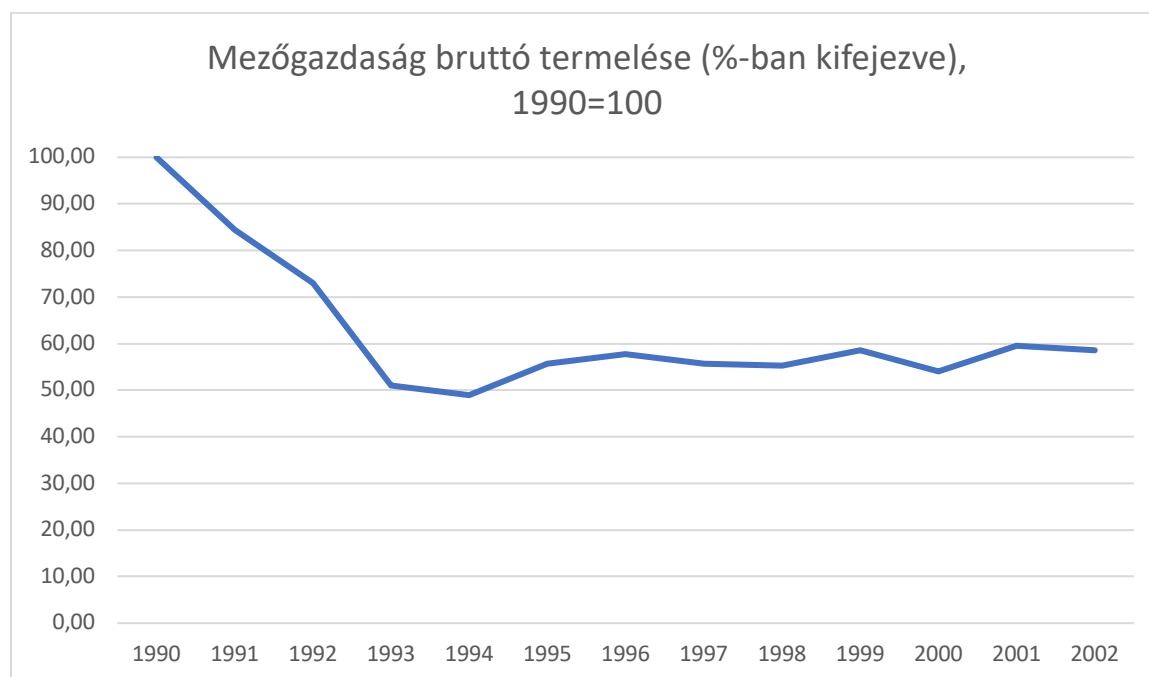
5.4 Tejipar privatizációja

A rendszerváltozással a tejpiacon szerkezete is átalakult. A rendszerváltás előtt 15 állami tejpiacon vállalat a termelés 87%-át adta. Az 1992-ben kezdődő privatizáció és az üzemek szétdarabolásának hatására 36 cég alakult. A nyereségesebb vállalatokat a Nyugat-Európában is tőkeerős vállalatok vásárolták fel. A privatizáció első szakaszában a két legjelentősebb befektető az olasz Parmalat és az ír Avonmore volt. A piac erőteljes zsugorodása miatt azonban a további felvásárlásokkal a befektetők inkább kivártak. Ugyanis az éves egy főre eső átlagos tejfogyasztás az 1987-90-es években tapasztalt több mint 200 literről 1996-ra 136-140 literre csökkent. A szarvasmarha-állomány is 1990-ről 1996-ra 1,7 millióról egymillióra csökkent. A helyzetet tovább bonyolította, hogy a tejtermékek ára rugalmatlan, raktárra nem termelhetnek.

A külföldiek lépéselőnye már induláskor mérvadó volt, mivel azonnal fejlesztésekbe kezdtek. A kiserőszvényes tejtermelők viszont nem tudták a külföldi részvényesekkel felvenni a versenyt, a folyamatos tőkeemelések hatására a részesedésük egyre csökkent és előbb-utóbb megváltak résztulajdonuktól. Ennek oka, hogy a magyar gazdák kimaradtak a privatizáció nagy részéből, a kárpótlási jegyek kiadásával a kormányok késtek, aki tulajdonrészt is szerzett később finanszírozási nehézségek miatt túl is adott rajta. Ennek eredményeképp előbb utóbb szinte mindenhol a külföldi tulajdonosok kerültek többségbe a vállalatokba. 1997-ben a tejtermelői tulajdon Magyarországon csupán 10%-os volt, ami meglehetősen elmaradt a 98%-os termelői tulajdonságtól Dániában, vagy akár meg lehet említeni Hollandiát, ahol 90% és Németországot, ahol több mint volt 50% ugyanez a mutató. (24.hu, 1997)

6. Agrárpolitika

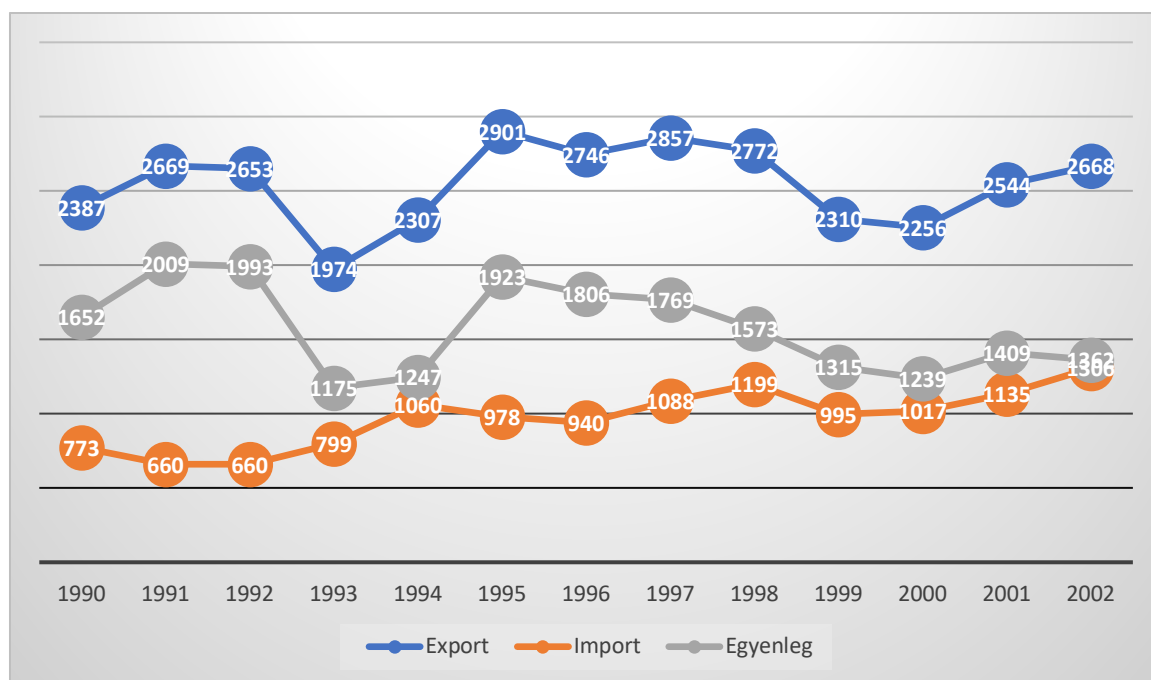
Az mezőgazdaság termelése a rendszerváltás után, 1990-1998 között, közel felére esett vissza, ami nagyobb csökkenés, mint amit a II. világháborúban szenvedett el a szektor.

3. ábra Mezőgazdaság bruttó termelése (%-ban kifejezve) 1990=100 Forrás: saját szerkesztés – (KSH, 1960-2019 alapján)

Egy működőképes, továbbfejleszthető rendszer veszett kárba. Ennek ellenére az agrárszektor maradt a turizmus mellett a másik nettó exportőr ágazat. Fontos megjegyezni, hogy az idegenforgalmi bevételek jelentős részét is a turisták által itt elfogyasztott ételek ára adja. Az életszínvonal drasztikus zuhanása is az agrártermelőket érintette leginkább, mivel a belső

fogyasztás is zsugorodott, így pár év alatt számos agrártermelő tönkrement. A forintleértékeléssel, a reálbérek és reálnyugdíjak értékének csökkenése miatt a hazai élelmiszerpiac is beszűkült. Habár az agrárexportnak "jót tett" a forint leértékelése a belföldi piac visszaszorulásával nagyjából ugyanannyit is buktak a kereskedők. Az üzemek szétdarabolása, az integrációs láncolat több ponton való szétszakítása tragikus eredményekkel járt. 1990-ben Dr. P. Otzen Schleswig-Holsteini Mezőgazdasági kamara elnöke a Magyar Gazdasági Kamara egyik ülésén összefoglalva azt mondta, hogy Magyarországnak el kellene kerülni azokat a hibákat (nagyüzemek szétdarabolása, megszüntetése,) amelyeket a nyugati országok korábban elkövettek. A magyar mezőgazdaságot ugyanis nagyra értékelik Európa, sőt világszerte. Hozzátette azt is, hogy az egykori NDK szövetkezeti rendszerét ők nem fogják megszüntetni. A Horn-kormány agrárpolitikája nem tért el érdemben az előző kormányokétól, míg 1991-ben valamivel több mint 2 milliárd dollár volt az agrár külkereskedelmi aktívum, ez 1998-ra 1,5 milliárd dollárra csökkent. Annak ellenére is, hogy a forintot több ízben leértékelték és valamelyest az agrárexport is fellendült. A magyar termelők nem tudták felvenni a versenyt a jobb és modernebb eszközöket használó országokkal, a termékeiket nem tudták olcsóbban adni, mint a gazdaságilag fejlett országok, így sokan felhagytak mezőgazdasági tevékenységgel. Másrészt pedig a szövetkezeti rendszer megszűnése után az egy-két hektáros törpegazdaságok még inkább versenyképtelenek lettek nyugati társaikhoz képest. A magyar élelmiszergazdaság külkereskedelmi mérlegén jól látható, hogy míg a rendszerváltáskor körülbelül hatszor annyi agrárterméket exportált az ország az Európai Közösség országaiba, addig ez a szám 1998-ra körülbelül két és félszeresére esett vissza. A szocializmus egyértelműen sikeres ágazata a mezőgazdaság volt, az 1960-as évek közepétől, de leginkább az 1970-es években megjelentek az ágazatban a piacgazdaság vonásai (háztáji gazdálkodás). A rendszerváltáskor ezt nem vették figyelembe, az élelmiszeripart alacsony áron értékesítették, ami kiszolgáltatottá tette a magyar termelőket. (Gazdag, 2007)

4. ábra A magyar élelmiszergazdaság külkereskedelmi egyenlege (millió USA dollár) Forrás: saját szerkesztés – (Gazdag, 2007 alapján)

7. Orbán-kormány

Az 1998-as választásokat követően koalíciós kormány alakult a Fidesz, FKGP és Magyar Demokrata Fórum (Továbbiakban: MDF) részvételével. A miniszterelnöki pozíciót Orbán Viktor töltötte be. Az Orbán-kormány számos tekintetben más típusú gazdaságpolitikai irányt képviselt elődjeinél. Főbb pillérei voltak a családtámogatási rendszer bővítése, a családi adókedvezmény és az otthonteremtési program. Az ösztöndíj- és a diákhitelprogram útnak indítása a felsőoktatásban tanulóknak adott támogatási lehetőségeket a tanulmányaikban. A Széchenyi Terv a gazdaság növekedését, a vállalkozások támogatását, valamint különböző gazdasági szektorok bővülését hivatott elősegíteni. A makrogazdasági mutatók pozitív irányba mozdultak el, nagy jelentősége volt a Bokros-csomag által bevezetett tandíj eltörlésének, az alanyi jogon járó családi pótléknak, anyasági támogatásnak, gyesnek, és a háromnál több kiskorú gyermeket nevelőknél pedig a gyermekvédelmi támogatásnak a bevezetése is. Emellett döntöttek az első lakáshoz jutó 35 év alattiak illetékedvezményéről is. (Index.hu, 2010)

Az Orbán-kormány első intézkedései között szerepelt az úgynevezett töb-önkormányzatok megszüntetése. Az 1990-es évek elején a területi és kisebbségi önkormányzatok mellett más típusú önkormányzatok is alakultak. A legjelentősebb a nyugdíj-

és az egészségbiztosítás intézményrendszerének és működésének önkormányzati kézbe adása volt. Az MSZP az 1994-es választásokat megelőzően még azt ígérte, tovább bővíti a társadalombiztosítási önkormányzatok jogköreit, az Egészségbiztosítási Alapot pedig többletforráshoz juttatja. Azonban a szociális rendszer egyre nagyobb leterheltsége, és az ellenzéki pártok részéről érkező bírálatok miatt, amelyek ezen önkormányzatok működését érintették, a Horn-kormány egyre inkább a saját ellenőrzése alá vonta. Az Orbán-kormány pedig nem sokkal a megalakulása után a rendszert megszüntette, és a társadalombiztosítási alapok felügyelete ismét visszakerült a kormány kizárólagos jogkörébe. (Romsics, 2010)

1998-ra az ország kezdett kilábalni a már rendszerváltás óta elhúzódó válságból, az ipar, építőipar termelése felgyorsult, a beruházások üteme, a reálbér és reáljövedelem, a GDP folyamatosan nőtt. A GDP arányos államadósság az 1998-as 60,5%-ról 2002-re 55,6%-ra csökkent, az egyensúlyi helyzetet illetően az államháztartási hiány, a munkanélküliség, az infláció is csökkent, az export és a behozatal jelentősen bővült. 2002-ben azonban, mivel választási év volt, az államháztartási hiány megnőtt a korábbi évekhez képest. (Matolcsy, 2015)

Az új kormány első két évében, 1999-ben és 2000-ben tovább folytatódott a gyors ütemű gazdasági növekedés. 2000-ben az ipari termelés majdnem 18%-kal emelkedett. Leginkább ez a tényező járult hozzá ahhoz, hogy az import is nagyjából olyan mértékben növekedett, mint a kivitel. Az export növekedését a jövedelemkiáramlás visszaszorulása tette lehetővé. A mezőgazdaság gyenge eredményei mellett a teljes gazdaság GDP arányosan 1999-ben és 2000-ben 4,3% illetve 5,1%-kal növekedett. A fizetési mérleg egyenlege azonban nem javult, 2000-re már ismét nagy hiánnyal zárt az import felfutása miatt, az ország külföldi eladósodottsága növekvő tendenciát mutatott. A ciklus egyik fontos jellemzője, hogy stabilizálódott az aktív keresők, a nyugdíjasok és az egyéb járadékban részesülők száma. Az Orbán-kormány a ciklus második felében a gazdaság fellendülését, az építőipar - ezen belül a lakás és útépítések - mesterséges felfuttatásában látta, a valóságban azonban az ország egyensúlyi helyzete ismét romló tendenciát mutatott az import folyamatos emelkedése miatt. 2001-ben és 2002-ben a gazdasági növekedés mértéke csökkent, viszont a lakossági jövedelmek emelkedtek. 240.000 munkahely jött létre 1998-2002 között. A reálbérek 6,5%-kal, illetve 13,3%-kal emelkedtek 2001-ben és 2002-ben. Az államháztartási kiadások is emelkedni kezdtek, és a megnövekedett külföldi tőkebefektetések ellenére a fizetési mérlegben is egyre nagyobb hiány alakult ki, ami az államadósság további növekedéséhez vezetett. (Stark, 2007)

Az emelkedés ellenére a reálbérek továbbra is 10-15%-kal elmaradtak az 1989. évi szinttől. Mivel több fontos iparág is teljesen a külföldi tőke tulajdonába került, a magyar

áruexport közel kétharmadát külföldi érdekeltségű vállalkozások adják. Magyarország vált a világ egyik leginkább globalizált gazdaságává a multinacionális vállalatok exportban és termelésben betöltött szerepének tekintetében. A gazdasági ágazatok közül az ipari termelés aránya nőtt a leginkább. Az 1993. évi mélypont után a fejlődés töretlen volt. A termelés értéke már 1997-ben elérte az 1989-es szintet. A legfontosabb húzóágazatnak a gépipar bizonyult, mely az idetelepült nagy multinacionális cégeknek köszönhető. 2000-re a gépipari termelésnek a döntő részét a különböző járművek, híradástechnikai termékek és számítógépek adták, melyek jelentős részét exportálták. (Romsics, 2010)

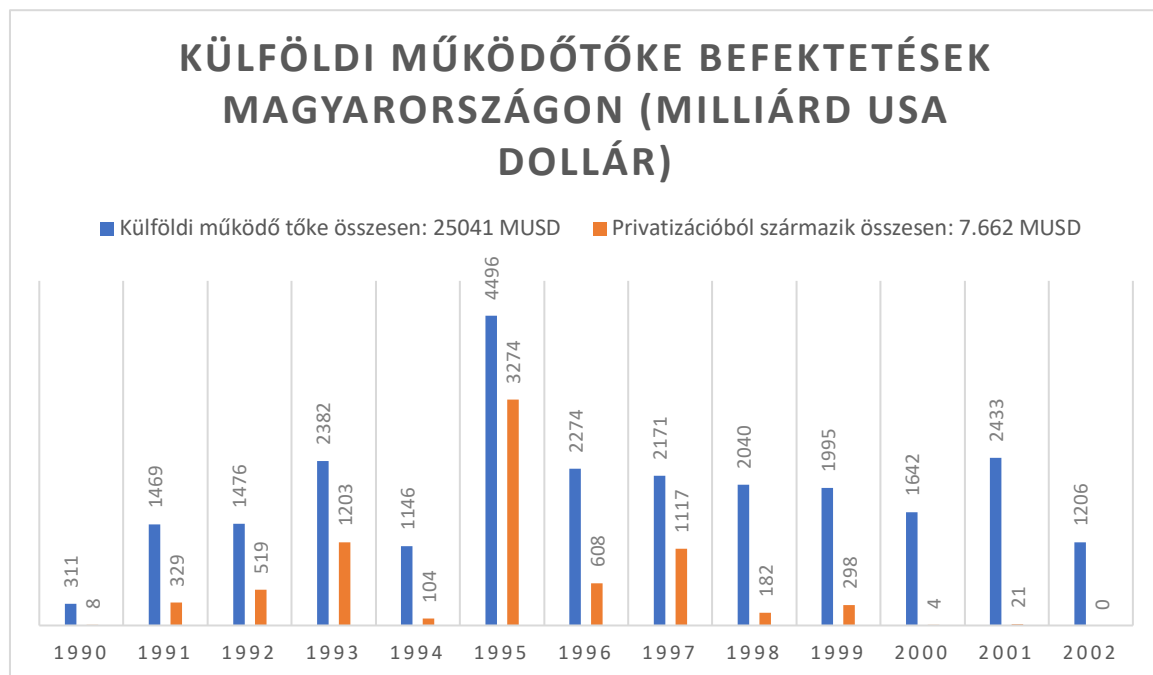
A Széchenyi-terv 2001. januárjában lépett életbe. A programban 626 milliárd forint támogatást biztosítottak a kis és közép vállalkozások számára. A minimálbér 2002-ig megduplázódott, 2001-ben 25,000 forinttal, 40,000 forintra majd 2002-re 50,000 forintra emelték. A lakásépítésekhez pedig kedvezményes hiteleket nyújtottak, amivel a lakásépítéseket kívánták ösztönözni. A gazdasági fejlődés gátja az alacsony foglalkoztatás és a magas munkanélküliség volt, de ezen a területen is sikerült jobb eredményeket elérni. A munkanélküliség 2001 végére 5,5%-ra csökkent a foglalkoztatottság pedig 52,7%-ra emelkedett, de ez a körülbelül 70%-os európai átlagtól még mindig messze elmaradt. A Széchenyi-terv kritikai elemei közé tartozott az, hogy a nagyarányú minimálbér emelés, és ezzel a versenyszférában is bekövetkezett béremelkedés nem járt együtt a termelékenységi szint ugyanilyen arányú emelkedésével. Bár az infláció leginkább a forint stabilitásának volt köszönhető, az "erős" forint a behozatalra is hatással volt, az importból származó fogyasztási cikkek aránya növekedett, ami a külkereskedelmi mérleget rontotta. A forint 2001. június 16-tól teljesen konvertibilis fizetőeszközzé vált. (Domonkos, 2022)

Bár GDP arányosan csökkent az államadósság, a külső adósságállomány azonban 1987-2002 között 10 milliárd dollárral nőtt, 22-ről, 32 milliárd dollárra. A GDP növekedésnél pedig azt figyelhetjük meg, hogy százalékos arányban nagyobb ütemben tudott a gazdaság növekedni, mint Ausztriáé, azonban, ha a gyarapodást euróban kifejezve nézzük, akkor azt látjuk, hogy Ausztriában ez az érték így is nagyobb, a két ország közötti fejlettségi különbség nem lett kisebb a rendszerváltás óta. (Gazdag, 2009)

A magánosítás tanulsága, hogy a gyorsan, sokszor meggondolatlan módon hozott privatizációs döntések csak rövid távon jelentettek előnyt Magyarország számára. 1998-ban még a térség vezető országa voltunk a gazdasági átmenet tekintetében, mikor azonban a régiós országok is elkezdtek alkalmazni a gyors privatizáció technikáját, az előbb említett előny fokozatosan apadni kezdett, majd el is tűnt. (Báger – Kovács, 2004)

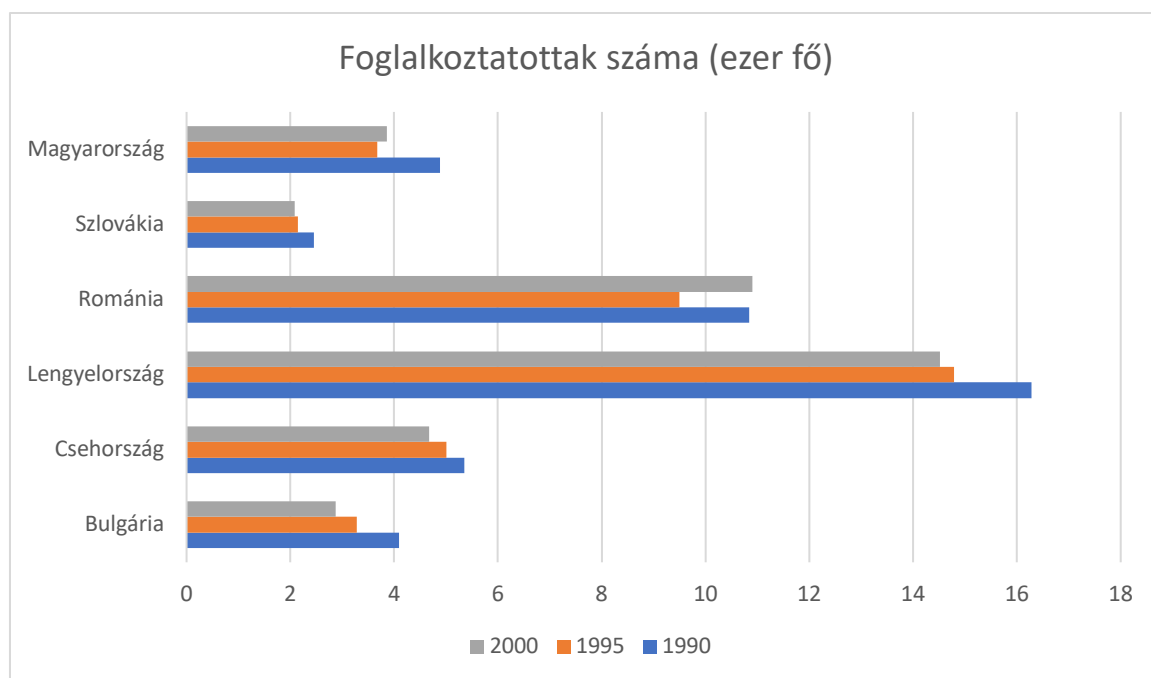
Ez a vállalatok számára nyújtott állami támogatás mértékén is megmutatkozott. 2000-ben a vállalati szférának nyújtott támogatás mértéke Magyarországon a GDP 1,7%-át tette ki, ez pedig a legmagasabb mértékű állami szubvenció Európában, amit a vállalati szférának juttattak. Ugyanez a mutató ebben az időben Csehországban 1,5%, Lengyelországban 1,1%, Szlovákiában pedig 0,4% volt. Az ilyen mértékű szubvenció nagyjából ennyivel is növeli az inflációt. (Gazdag, 2007)

Az Orbán-kormány alatt a privatizáció gyakorlatilag szünetelt, többnyire kisebbségi tulajdonrészeket értékesítettek csak, ennek ellenére a 2002. végi egy főre jutó külföldi működőtőke befektetések nagysága 3500USD/fő volt, ami az egykori szocialista országok közül a legmagasabb érték volt. A tőkebefektetések együttes összege elérte a 25 milliárd USA dollárt ugyanezen év végére, aminek 31%-a származott privatizációs tőkebefektetésekből. (Báger - Kovács, 2004)

5. ábra Külföldi működőtőke befektetések Magyarországon (milliárd USA dollár) Forrás: saját szerkesztés – (Báger, Kovács, 2004 alapján)

A foglalkoztatottak száma a volt szocialista országok közül Magyarországon esett vissza az egyik legnagyobb mértékben a rendszerváltás után. Az aktív keresők száma alig érte el a népesség felét. Ennél rosszabb értékkel csak Bulgária rendelkezett. 2000-re ezen a mutatón is sikerült javítani.

6. ábra Foglalkoztatottak száma (ezer fő) Forrás: saját szerkesztés – (Stark, 2017 alapján)

8. Megoldások a versenyképesség javítására

A központi bank elsődleges feladata az árstabilitás megőrzése, valamint a kormány gazdaságpolitikai céljainak támogatása, aminek fontos eleme a versenyképesség növelése és a hosszútávú gazdasági növekedés elérése. Az MNB becslése szerint, ahhoz, hogy Magyarország elinduljon ténylegesen a felzárkózás útján az Európai Unió (Továbbiakban: EU) átlagánál legalább 1,5%-kal nagyobb GDP arányos gazdasági növekedési ütemre lenne szükség. Magyarország esetében ez az érték a legalacsonyabb 1991-2015 között. A hosszú távú növekedés biztosításához szükséges a beruházási ráta magas szinten tartása, ugyanis a magyar GDP-növekedést leginkább az exporton felül a beruházások, a fogyasztás, és a belföldi kereslet befolyásolja. Az országnak célszerű lenne a magasabb hozzáadott értékű területek, tehát kutatás-fejlesztésre és a szolgáltatási ágazatba több pénzt fektetni. Ezzel elősegíthetnénk azt, hogy a bérek nagyobb ütemben növekedjenek, melyek ezzel arányosan a fogyasztást és a belső keresletet is növelik. A rendszerváltás óta eltelt időben, a jelentős külföldi közvetlen tőkebefektetésekkel nem értünk el hosszútávú gazdasági fejlődést, mert a vállalatok inkább a termelési láncolatainknak a kevésbé értékes szektorait telepítették az országba. A tudás és innováció irányába történő elmozdulással egyidejűleg biztosítható lenne a technológiai felzárkózás, a termelékenység növekedése, és a gazdasági egyensúly megteremtése, amelyek a felzárkózáshoz adnának biztos alapot. (Becsey, 2017)

9. Összefoglalás

A magyar gazdaságpolitikát a rendszerváltás után leginkább a nyugati rendszerhez való szüntelen csatlakozási szándék és az ahhoz való felzárkózás vezényelte, miközben az európai piacgazdaság keringésébe egy elhanyagolt infrastruktúrájú és technikailag elmaradott, túlméretezett iparral kerültünk be. A privatizáció elsőbbséget kapott az elavult gazdasági makroszerkezet érdemi változtatásával szemben. Az ország közepes fejlettsége tartós problémát jelentett, ami a külső és belső elvándorlást felerősíti. Hiába nő a GDP, ez a növekedés nem egyenlő a fejlődéssel. A GDP növekedésre rengeteg tényező hatással van, például valamilyen környezeti katasztrófa esetén az oda kirendelt erők munkája, vagy akár a külföldi cégek által megtermelt profit, majd annak kivitele az országból is beleszámít ebbe a mutatóba. Ha Magyarország helyzetét nem kizárólag a GDP mutatóból vezetjük le, akkor a rendszerváltás óta számos területen romlott a helyzet. A gazdaság még inkább kiszolgáltatott lett, a társadalom egészségügyi állapota nem javult. A pénzügyi egyensúlytalanság kezelésére adott gazdaságpolitikai megoldás a fejlődést évekre visszafogta.

Hipotéziseim közül az első: „A Bokros-csomag megszorító intézkedéseinek hatására az ország gazdasági helyzete stabilizálódott.” állításom bizonyítást nyert abból a szempontból, hogy a csomag a végső célját a gazdasági stabilizációt, végül elérte, legalább is rövid távon. A gazdaság konszolidálódott, a külföldi befektetők bizalma helyreállt az ország iránt az államadósság csökkent, az exportbevételek növekedtek. A gazdaság elavult makroszerkezetén azonban nem sikerült változtatni, ami magával hordozta azt a veszélyt, hogy később hasonló egyensúlytalansági problémákkal kell az országnak szembenéznie.

Második állításom, mely szerint "Az 1997-től tartó gazdasági fellendülés nem a Bokros-csomagnak volt köszönhető." szintén bizonyítást nyert, mivel a Bokros-csomag bevezetése előtt is voltak a Jánossy-féle helyreállítási periódus nyomán megfigyelhető pozitív jelek a gazdaságban, nőtt a GDP, bővült az export. Ezt a periódust az MSZP-SZDSZ koalíciós kormányzat a hibás helyzetértékelése megállította, a válságot elhúzta, a fiskális restriktív gazdaságpolitikával pedig a súlyos gazdasági és szociális válságot tovább mélyítette.

Harmadik állítás: „Az első Orbán-kormány gazdaságpolitikai intézkedéseinek hatására a magyar gazdaság felzárkózott a fejlettebb európai országokéhoz.” A rendelkezésekre álló adatokból kitűnik, hogy ez nem valósult meg, egyes mutatóknál csupán az 1990. évi szintet értük el, más mutatószámok pedig tovább romlottak. A GDP növekedés magasabb volt, mint

egyres nyugati országokban, de az ország fejlettségi szintjéből adódóan ennek a növekedésnek az értéke euróra átszámolva már kevesebb volt, mint egy százalékosan kisebb növekedést elérő nyugati országé.

Negyedik állításom szerint „Magyarország a „közepes jövedelmű országok csapdájába került.” bizonyítást nyert. A társadalmi tőke helyzete, tehát a jövedelmek, a fogyasztás az Orbán-kormány regnálása alatt emelkedett, de még így is messze vagyunk a nyugati országok fejlettségi szintjétől. A gazdaság elavult makroszerkezetét a nagyarányú külföldi tőkebefektetések sem tudták megváltoztatni, sőt inkább konzerválták azt, az országon belüli területi egyenlőtlenségek nőttek. A vizsgált időszak gazdaságpolitikái azt mutatják, hogy bár eltérő mértékben, de egyik kormánynak sem sikerült a gazdaságban a hozzáadott érték mértékén érdemben javítani. A gazdaság továbbra is az importigényes ágazatokra épít, amelyet a kormányok adókedvezményekkel támogattak, miközben ezek csak rövid távon szolgálják az ország érdekeit. A rendszerváltás előtt sikeres mezőgazdasági ágazat, amely mellesleg a turizmus mellett az egyetlen nettó exportőr ágazata az országnak, szinte feledésbe merült, a szektor teljesítménye majdnem a felére esett vissza. Addig ameddig nem változtat egyik kormány sem a gazdaság makroszerkezetén, és csak felületileg kezelik a problémát, ismétlődő válságok fogják kísérni az ország jövőjét, amelyek a hosszútávú fejlődést lehetetlenítik el.

Utolsó állításom, mely szerint „A privatizáció hozzájárult az ország eladósodottságának visszaszorításához, illetve a piaci viszonyok létrejöttéhez” bizonyítást nyert. Mivel az országnak törlesznie kellett a magas devizaadósságait a gyors, készpénzes privatizáció mellett döntöttek leginkább. A privatizáció folyamata viszont már kezdetektől fogva akadályokba ütközött a nem megfelelően kiépített szabályrendszerek, és a felelős kormányzati szervek gyakori váltakozása, tapasztalatlansága miatt, ami az átláthatatlanság mellett, nagyarányú állami vagyonszétválásához vezetett. A magánosítás abból a szempontból volt sikeres, hogy létrejött a piaci verseny a gazdaságban, viszont a hazai tulajdonú vállalatok kulcsfontosságú szektorokban, mint például a cukoriparban kisebbségbe kerültek. Ezzel a helyi gazdák kerültek kiszolgáltatott helyzetbe. A kezdeti állami védőháló, tehát a hazai vállalatok felkészítése a piac versenyhez gyakorlatilag elmaradt Magyarországon, és egykor sikeres gazdasági ágazatok kerültek többségi külföldi tulajdonba. Az államadósságot valóban sikerült mérvadóan csökkenteni, de a privatizációs bevételekből kevesebb folyt be az államkasszába a vártnál.

Ábrajegyzék

1. ábra Infláció éves mértéke (%-ban kifejezve) Forrás: saját szerkesztés – (KSH, 1985-2020 alapján) https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qsf001.html	14
2. ábra Foglalkoztatottak és munkanélküliek száma (ezer fő) Forrás: saját szerkesztés – (KSH, 1989-2009 alapján) https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo1989_2009.pdf	15
3. ábra Mezőgazdaság bruttó termelése (%-ban kifejezve) 1990=100 Forrás: saját szerkesztés – (KSH, 1960-2019 alapján) https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_omf001a.html	27
4. ábra A magyar élelmiszergazdaság külkereskedelmi egyenlege (millió USA dollár) Forrás: saját szerkesztés – (Gazdag, 2007 alapján)	29
5. ábra Külföldi működőtőke befektetések Magyarországon (milliárd USA dollár) Forrás: saját szerkesztés – (Báger, Kovács, 2004 alapján)	32
6. ábra Foglalkoztatottak száma (ezer fő) Forrás: saját szerkesztés – (Stark, 2017 alapján)	33
1. táblázat Egykori szocialista országok bruttó külföldi adóssága (milliárd USA dollárban kifejezve) Forrás: saját szerkesztés – (Botos, 2008 alapján)	9
2. táblázat A külföldi befektetés évenkénti megoszlása (milliárd USA dollárban kifejezve) Forrás: saját szerkesztés - (Diczházi, 1997 alapján)	17

Irodalomjegyzék

Könyv:

1. Csaba László (2018): Válság – gazdaság – világ. Adalék Közép-Európa három évtizedes gazdaságtörténetéhez (1988-2018). Éghajlat Könyvkiadó, Budapest.
2. Endre Domonkos (2022): An Economic History of Hungary from 1867, Pallas Athéné Könyvkiadó, Budapest.
3. Gazdag László (2007): A Bokros-csomag mítosza és a valóság, Laurus kiadó, Győr.
4. Gazdag László (2009): Magyarország úttévesztése (avagy a rendszerváltás közgazdaságtana) Mundus Kiadó, Budapest.

5. Kollega Tarsoly István, Balogh Margit, Bekény István, Dányi Dezső, Élesztős László, Hernádi László Mihály, Oros Iván, Tiner Tibor (1997): Magyarország a XX. században II. kötet, Babits Kiadó, Szekszárd.
6. Matolcsy György (2015): Egyensúly és növekedés, Kairosz kiadó, Budapest.
7. Romsics Ignác (2010): Magyarország története a XX. században, Osiris kiadó, Budapest.

Folyóiratcikk:

1. Becsey Zsolt László (2017): A magyar külgazdaság helye a gazdaságpolitikában konferencia előadásainak a szerkesztett változata, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest Forrás: <https://ajk.kre.hu/index.php/946-a-magyar-kulgzadasag-helye-a-gazdasagpolitikaban.html> Letöltve: 2022.04.22
2. Bod Péter Ákos (2019): A magyar gazdaságpolitika 1989 és 2019 között, Gazdaság és Pénzügy, 6. évf. 1. sz., p. 16-38 Forrás: http://real.mtak.hu/92641/1/016-3820bod20peter20akos20jav_doi.pdf Letöltve: 2022.04.22
3. Botos Katalin (2007): Rendszerváltástól rendszerváltásig, Heller Farkas Füzetek. V. évfolyam. Budapest, Tarsoly 88. Forrás: <https://jak.ppke.hu/uploads/articles/11269/file/2007..pdf> Letöltve: 2022.01.25
4. Botos Katalin (2008): Egy közép-európai kisállam nyomorúsága, avagy: hogyan lettünk az elsőből utolsók. Közép-Európai Közlemények, 1. évf. 1. sz., p. 22–37. Forrás: http://acta.bibl.u-szeged.hu/29662/1/kek_001_022-037.pdf Letöltve: 2022.01.25
5. Botos Katalin (2019): A magyar eladósodás okai. Valóság 2019. június LXII. évfolyam 6. szám Forrás: http://titurania.hu/lapok/valosag/2019_06.pdf#page=44 Letöltve: 2022.01.25
6. Csath Magdolna (2006): Mi történt velünk, avagy miért futott vakvágányra a rendszerváltás vonata? Hitel 19. évf. 2. sz., 2006. február, p. 139-148. Forrás: <https://www.epa.hu/01300/01343/00049/pdf/20061115-42497.pdf> Letöltve: 2022.01.25
7. Diczházi Bertalan (1997): Külföldi tőkebefektetések hatása a regionális gazdaságra, Tér és Társadalom 11. évf. 1997/2, p. 67-79. Forrás: http://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:wLZ1Yzvw7UIJ:scholar.google.com/+diczh%C3%A1zi+bertalan&hl=hu&as_sdt=0,5 Letöltve: 2022.04.22
8. Mellár Tamás (1995): A Horn-kormány első éve. Magyar Szemle Új folyam IV. 11. szám Forrás:

https://web.archive.org/web/20200722101000/http://www.magyarszemle.hu/cikk/a_horn_kormany_elso_eve Letöltve: 2022.01.20

9. Stark Antal (2007): Nemzetgazdaságunk a rendszerváltás után. *Competitio*, 6. évf. 1. sz., p. 55–84. Forrás: <https://deenkdev.lib.unideb.hu/ojs/competitio/article/download/7080/6510> Letöltve: 2022.04.22

Tanulmány:

1. Báger Gusztáv – Kovács Árpád (2004): Privatizáció Magyarországon I. kötet, Budapest, Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet. Forrás: https://www.asz.hu/storage/files/files/Publikaciok/Archiv_tanulmanyok/privatizacio.pdf?download=true Letöltve: 2022.01.25

Internetes forrás:

1. 24.hu (1997): A Budapest Bank privatizációja – zárókép Forrás: https://24.hu/fn/gazdasag/1997/11/12/budapest_bank_privatiz_ci/ Letöltve: 2022.02.14
2. 24.hu (1997): Konszolidációs mérleg – a nagy dobás Forrás: https://24.hu/fn/gazdasag/1997/12/03/konszolid_ci_m_rleg/ Letöltve: 2022.02.14
3. 24.hu (1997): Tejipar a privatizáció után – lefőlözve Forrás: https://24.hu/fn/gazdasag/1997/02/12/tejipar_privatiz_ci_ut/ Letöltve: 2022.04.18
4. figyelo.hu (2017): Volt egyszer egy magyar cukoripar Forrás: <https://figyelo.hu/penz-besznel/volt-egyszer-egy-magyar-cukoripar-4603/> Letöltve: 2022.02.14
5. HVG.hu (2009): Rettenetes és kívánatos: 14 éves a Bokros-csomag Forrás: https://hvg.hu/gazdasag/20090313_bokros_csomag_1995 Letöltve: 2022.02.14
6. Index.hu (2010): Mit műveltek a kormányok 100 nap alatt? Forrás: https://index.hu/belfold/2010/valasztas/szimbolikzus_intezkedesek_a_kormanyok_elso_100_napjan/ Letöltve: 2022.01.22